

2. Ekspansion, plyndringer og Nordsøimperiet – 700 – 1050

Vikingetidens historie

Oversigt til kort oversigt og videnstekst

- *Vikingetogene - plyndrings- og tributsamfund* Vikingernes plyndring og kolonisering og de nærmeste imperier - frankerriket, det østromerske rige og kalifaterne i øst og vest
- *Vikingekonger og Nordsøimperiet* Sven Tveskægs og Knud den Stores Nordsøimperium,
- *Plyndringsøkonomien afløses af ejendomsbaseret overskudstilegnelse og kongemagt*

Landkort: 3. Vikingeeekspansionen mod nordvest og vest. 4. Vikingeeekspansionen mod øst. 5. Nordsøimperiet o.1035

Kort oversigt: Vikingetidens historie 700-1050

Europa omkring 700 og de nordiske folks ekspansion

Omkring 700 øgedes presset på de nordiske samfund og kontakterne både mod øst og vest blev kraftigt udvidet.

I det nuværende Vesteuropa udvikledes en stormagt i det nyetablerede *Frankerrike*, der under Karl den store (død 814) fik magten over det nuværende Frankrig, Vesttyskland og Norditalien og dele af Spanien (Katalonien). Frankerriket blev nu de sydsandinaviske fyrsters nærmeste stormagtsnabo og blandede sig i de lokale stridigheder.

Vi kender fra de frankiske kilder mellem 800-950 til en række danske konger, der er i konflikt med frankerne og som støtter frankernes modstandere (sachserne og slaverne i Nord- og Østtyskland), men først med Gorm den gamle og hans søn Harald Blåtand er der oplysninger også fra det skandinaviske område om de begivenheder, der fører frem til Haralds kristning omkring 965 og de mange anlæg, som kommer til i 980erne (Trelleborgene, Jelling-anlægget, Dannevirke).

Frankerriket øger sin magt frem til Karl den Stores død i 814, det bliver så opdelt mellem tre efterfølgere og især da det *tysk-romerske rige* opstår under Otto den Store (936-73), hvor det der i dag omfatter det vestlige Tyskland og Norditalien bliver et stort rige, er der alvorlige trusler mod de sydsandinaviske

og slaviske fyrster. Men vikingetidens nordiske magthavere ser ikke ud til at være underlagt fyrsterne i Vest- og Centraleuropa. De store vikingehære fortsætter deres plyndringer og angriber i Vesteuropa og Nordtyskland og de kristne konger Sven Haraldsen og Knud den Store er fyrster, som er på niveau med andre europæiske konger og den tysk-romerske kejser.

Byzants og kalifatet i Bagdad

Mod øst er der to imperier som de nordiske folk er i kontakt med. Vigtigst er det *østromerske rige* også kaldet *Byzants*, der efter arabernes erobringer er trukket tilbage til Lilleasien og Balkanområdet med hovedbyen Konstantinopel.

Gennem de russiske floder er der direkte kontakt mellem Østersøen over Novgorod-Kiev til Sortehavet.

I en periode i 800-900-tallet er det sandsynligvis skandinaviske vikinger, der kontrollerer de russiske floddale mellem Novgorod og Kiev. De kaldes "rus" og fyrsterne i området har skandinaviske navne og især Kiev-fyrsterne spiller her en central rolle.

Længere mod øst er der kontakt til de arabiske erobrere af det gamle perserrige og herfra flyder der en strøm af sølv til Skandinavien gennem den handel med slaver, sværd, våben og luksusvarer som foregår.

Der er også arabiske rejsende, der når frem til Norden, og der er arabiske rejsende, der fortæller om "rus-folket" – vikingerne omkring de store russiske floder.

I slutningen af 900-tallet bliver Kiev-fyrsterne kristnet fra sydøst, - den græsk-ortodokse kirke begynder at anvende slavisk og med kristningen af Kiev-fyrsterne udbygger kejseren i Konstantinobel kontakten og sin politiske indflydelse, og han kan derved rekrutterer flere krigsvante vikinger til sin hær.

Nordatlanten

Mod vest sker der med udgangspunkt i Norge en vældig kolonialisering af Færøerne, Orkneyøerne, Shetlandsøerne, Island – og Grønland.

Her foregår et såkaldt "landnam".

Stormandsfamilier fra Vestnorge sender skibe med husdyr, kvinder og børn i land på de mange øer og skaber nye samfund.

Der kan være beboere i forvejen – fx holder der keltere til på de skotske øer og måske har der været mindre bebyggelser på både Færøerne og Island. Men de nye beboere tager landet i besiddelse og udrydder eller undertvinger den lokale befolkning.

Der er tale om en ny befolkning på de mange nye bosteder, der kommer til at leve som landmænd og fiskere, og som skaber et fælles netværk af skibsforbindelser med udgangspunkt i Vestnorge.

England og Frankeriget

I slutningen af 700-tallet kommer de første vikingeangreb på klostre og byer i England og Frankeriget. En forklaring kan være at Karl den Stores Frankerrige ekspandere mod nord og de nordiske fyrster udnytter mulighederne for at støtte de slaver og sachsere, der gør modstand.

Men selve samfundsstrukturen med storbønder, familieklaner og magtorienterede fyrster kan også være en forklaring på den voksende ekspansion.

I begyndelsen er der tale om mindre grupper af vikinger, der nærmest som bander gør landgang og plyndrer. Men hurtigt bliver det

til større grupper af skibe med mange deltagere, der er i stand til at besætte et område og for en tid udplyndrer landet og fastholder kontrollen gennem flere år, når vikingehærene overvintrer.

I det engelske område er det først og fremmest Østengland, der plyndres og hvor vikingehærene efterhånden bosætter sig og overtager samfundet.

Hele området nord for London op til York koloniseres af nordiske herskere i 800-tallet og kaldes Danelagen. Først omkring 880 lykkes det for Wessex-kongen Alfred den Store at standse vikingehærene. Også det nordlige Skotland og Irland angribes, og der oprettes vikinge-kontrollerede områder på øerne nord for Skotland, øen Man i det irske hav koloniseres og byen Dublin besættes.

I det frankiske område angriber vikingeflåderne gennem de store floder også indlandet, og de når frem til Paris i slutningen af 800-tallet. Vikingeflåder fortsætter ned langs Atlanterhavskysten, og de når frem til både Lissabon, de arabiske byer Sevilla og Cordoba i Andalusien og når helt ind i Middelhavet på den sydfranske og italienske kyst.

De vesteuropæiske kongeriger forsøger på forskellige måder at bekæmpe vikingeflåderne. Nogle steder aftales der løsepenge, så flåderne kan trække sig tilbage med rigdom og overskud, andre steder aftales beskyttelse med udvalgte vikingeledere, der lader sig døbe, og som lover at bekæmpe nye angribende vikingeflåder, og endelig sker der en lokal oprustning med skibe og nye fæstninger, som kan standse vikingeflådernes fortsatte udplyndring.

Danmark dukker frem

Det nordiske område får nu vikingekonger, der bygger på den magt, som plyndringer og tributbetaling kan give. En vikingehersker skal sikre sig alliancer og troskab fra de mange lokale herskere, og dermed kan han øge sin styrke og antallet af krigere og skibe. Forudsætningen er imidlertid ofte, at magten kun kan opretholdes ved flere plyndringstog

og udnyttelse af handelspladser og flere erobrede områder. Det gør vikingesamfundene sårbare, og der er mange skift i alliancemønstre og omfattende vold, der i perioder kan destruere handel og produktion.

Danmark og Norge

Både i Vestnorge (rettet mod Nordengland og Nordatlanten) og i Jylland (skabelsen af Danmark) er der konger, der sikrer sig magt og indflydelse på denne måde.

Både Gorm den Gamle og Harald Blåtand har rettet sine alliancer mod Østersøen og de slaviske områder i Nordtyskland og dåben, som Harald Blåtand accepterer omkring 965, er et politisk træk for at sikre sig en vis uafhængighed af den tysk-romerske kejser. Omkring 980 sker der virkelig en magtcentralisering hos Harald Blåtand og efterfølgeren Sven Tveskæg i det sydlige Skandinavien.

Harald erklærer sig som konge i hele Danmark og kontrollerer samtidig Østnorge (området Viken omkring Oslofjorden).

Der bygges en række ringborge, der bliver nye magtcentre i hans rige, og Dannevirke befæstes ligesom Jellinganlægget udbygges. Det er store landsomfattende projekter, som viser en mægtig dansk kongemagt.

Sønnen Sven Tveskæg fortsætter denne politik, men udvider med aktiviteter, der retter sig mod den endelige erobring af England. Sølvstrømmen fra de centralasiatiske sølvminer er standset, og det er nu fra vest nye rigdomme skal hentes.

Gennem mange vikingetog og gennem de mange løsepenge ("Danegæld"), som kongen presser ud af det engelske samfund år efter år, lykkes det kongen i 1013 at erobre England, og han bliver nu selv engelsk konge.

Forinden har han nedkæmpet en rival, den norske konge Olav Tryggveson og dermed sikret sig dominerende indflydelse i Skandinavien. Sven dør kort efter i England og efter borgerkrig i et par år overtager Svens søn Knud den Store magten i England og kort efter også i Danmark (1017/18-1035).

Nordsøimperiet og nye samfundsforhold

Nordsøimperiet under Knud den Store fik afgørende betydning for samfundsudviklingen i Skandinavien.

Nu blev det vanskeligt at opretholde den plyndringsøkonomi og den magt, som alene udsprang af erobring og plyndring.

Andre magtkilder fik betydning. Ejendomsret og rettigheder til beskatning og rådighed over de mange bønders merproduktion blev nu vejen til magt i samfundet. Men stadig var der tale om at vælge alliancepartnere og fastholde vigtige slægtskabsbånd, der kunne sikre ledende stormænd andel i kongemagtens ressourcer og støtte.

Med imperiets dannelse blev det vanskeligere at gå på vikingetog mod vest. Knud den Store sikrede med sin magt, at Nordsøen og de danske farvande atter blev mere fredelige områder, og det gav større omsætning og mere handel.

Men stadigvæk var der åbent for vikingetog og rejser i Østersøen og ad de russiske floder. Selvom Kiev-fyrsterne havde fået mere kontrol med vandvejene og dermed sikrede en fredelig handel. Der var imidlertid stadig mulighed for, at de mange nu arbejdsløse vikinger kunne tage til kejserens væringegarde i Miklagård.

Knud den Store mødte også modstand i sine riger. Hans styrker nedkæmpede Olav (den Hellige), som havde taget kongemagten i Norge, og som tidligere havde allieret sig med den svenske konge Anund Jacob og Knuds danske repræsentant Ulf Jarl, der var gift med Knuds søster Estrid.

Ulf Jarl blev myrdet, og Olav blev først nedkæmpet i et slag ved Helgeå i Skåne og derefter faldt han ved Stiklestad nær Trondhjem 1031. Kun i få år fortsatte forbindelsen mellem Danmark og England efter Knud den Stores død. Det blev forskellige sønner efter Knud, der fik kongemagten i de to lande.

England erobres af normannerne 1066

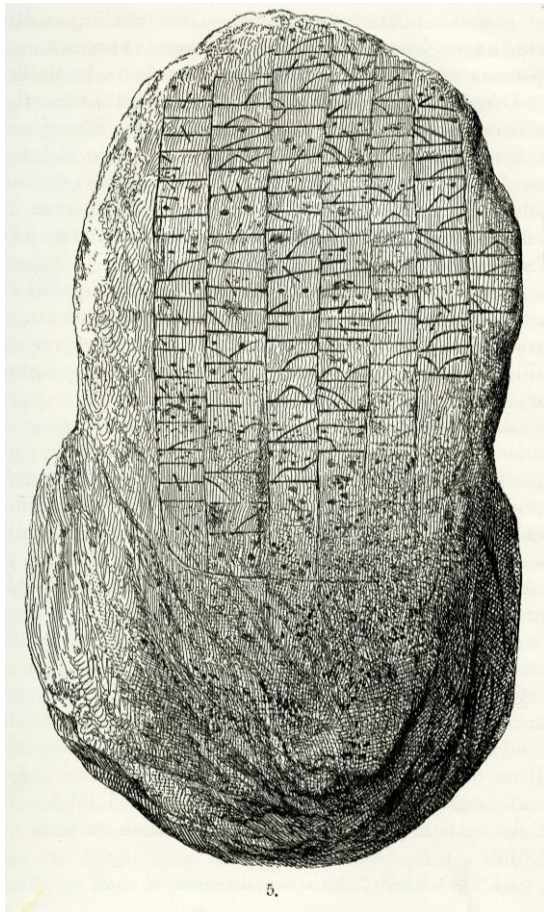
Indtil 1066 var det imidlertid stadig Knuds efterkommere, der sad på tronen i England. I

1066 angreb først den norske konge Harald Hårderåde England for at erobre det. Han faldt ved Stamford Bridge i Nordengland. Kort efter angreb hertug Vilhelm af Normandiet Sydengland og den engelske konge med sin udmattede hær blev derefter selv dræbt i slaget ved Hastings. I løbet af få år overtog de normanniske riddere både ejendom og embeder i det engelsk samfund. Det kom til oprør og opposition fra de gamle

vikinge- og angelsaksiske herskerfamilier. De efterfølgende danske konger Sven Estridsen og hans søn Knud den Hellige søgte forbindelse med oprørerne, og de havde selv ledelsen af flere mislykkede flådeangreb på den engelske østkyst, men uden resultat.

Fortælling 4: Om rejsen til Miklagård fortalt på Pilgårdsstenen (Gotland), i andre runeindskrifter og i en samtidig byzantinsk beretning

Fig.1. Tegning af Pilgårdsstenen fra 1800-tallet og foto fra Gotlands Museum (HA)

1. Pilgårdsstenen – beskrivelse og placering

Pilgårdsstenen er en 60 cm høj runesten, der nu står på museet Gotlands Museum i Visby. Den var oprindeligt placeret ved østkysten af Gotland ved en tidligere vikingehandelsplads ved Boge. Her har man fundet sølvskatte fra vikingetiden og andre fundrester. Stedet nævnes på en anden runesten i Uppland, så stedet har været kendt for de søfarende i Østersøen.

Man kender ikke stenens præcise placeringssted, men det er nærved Pilgårds i Boge sogn, hvor bonden i 1875 tilsidst skænkede stenen til Gotlands Fornsal (nu Gotlands Museum). Forskerne daterer stenen

til 900-tallet, måske i den sidste halvdel. Dateringen er alene sket ved vurdering af de anvendte runetyper og måden teksten er konstrueret på.

Teksten er meget omdiskuteret. Det skyldes flere forhold. Stenen er ret slidt og runerne er derfor ikke klart afgrænsede. Der har derfor været megen diskussion om de enkelte dele af teksten. Men i dag er forskerne ret sikre på tolkningen og betegner den rekonstruerede gammel nordiske tekst og oversættelsen som meget troværdig.

Pilgårdsstenen har 7 lodrette skriftbånd, der læses nedefra og op. Runerne er ristet på de to

øverste tredjedele af stenen, resten har fungeret som støtte nedgravet i undergrunden. Stenen er flere steder blankslidt af slid og her kan man kun se runerne i særlig skrå belysning, - man kan også bruge ældre tegninger til at fastlå runeristningen. Det er især det nederste af række 4 og størstedelen af række 5, der er skadet. Indskriften suppleret med ældre tegninger – og mange forskeres tolkning af teksten giver:

**biarfaa : statu : sis- stain
hakbiarn : bruþr
rupuisl : austain : imuar
is af(a) : st(ai)n : stata : aft : raf(a)
sud(p) fur(i) ru-s(t)aini : kua(m)u
uiti aifur : uifil
--uþ u m**

Oversat til nudansk:

*Lysende malet (er) denne sten opstillet
(af) Hegbjarn og hans brødre
Rodvisl, Oystain og Edmund
som har opstillet (flere) sten til minde om
Ravn syd for Rufstain.
De kom langt i Aifur. Vivil
befalede (ledede).*

2. Tolkning af teksten

Det første udtryk: "biarfaa" – "lysende/klart" malet,- angiver at stenen netop har været malet (med rødt?), det kendes fra mange andre runesten.

Der er ikke på denne sten tale om en bestemt række faste formler, men en mere fri tekst. Det er med til at datere stenen til senest i 900-tallet. De forskellige runetyper passer til sidst i 900-tallet.

Der nævnes 4 brødre som stenrejsere og at brødrene et andet sted – syd for "Rufstain" har opstillet sten til minde om "Ravn". Lederen af togtet, der kom langt i "Aifur" hed Vifil ("han befalede").

Dermed er stenen både et minde over Vifil og Ravn, men er også en hyldest til stenrejserne selv – de 4 brødre, der har været vidt berejste. Personnavnene: *Hegbjarn, Rodvisl, Oystain og Edmund* er ikke kendt fra andre gotlandske

runesten, men navnene kendes på fastlandet (Uppland, Östergötland og Småland) og navnet *Vifil* kendes kun fra Norge og Island. *Ravn* er almindelig kendt.

Stednavnet Aifur ved Dnjepr-floden

Det er midlertid stednavnene, der særligt er interessante, og som har skabt en stor diskussion mellem de mange forskere. Stednavnet "Aifur" betegner ifølge mange skandinaviske forskere et vandfald "Aeiphor" (Ai-fors) i Dnepr-floden mellem Kiev og Sortehavet, som kendes fra en græsk-byzantisk tekst fra 948-52: "De imperio administrando". Teksten er skrevet til kejserens efterfølger til hjælp til at styre riget. Den er skrevet af en person, der både kan græsk, "russisk" (her gammel nordisk) og slavisk (det slaviske sprog, der blev talt i Kiev-området).

Her beskrives blandt meget andet kontakten til de "russiske" fyrster i Kiev og rejseruten hertil over Sortehavet og ad Dnepr-floden og de både, der anvendes.

En række store vandfald midtvejs mellem Kiev og Sortehavet er med til at vanskeliggøre flodsejladsen. De har hos beretteren "nordiske" stednavne (mange af vandfaldene ender på "fors", der betyder vandfald) og de beskrives omhyggeligt i teksten.

Vandfaldene og flodforløbet er ikke tilgængeligt i dag. Der blev i 1927-34 bygget vandkraftværk ved vandfaldene, og der dannedes en kunstig sø, der forhøjede vandstanden med 37 m. Anlægget blev ødelagt under 2.verdenskrig, men blev genopbygget i 1947.

Uden kontakt til forskerne i det gamle Sovjetunionen var det vanskeligt at få bekræftet oplysningerne om vandfaldene og de eventuelle arkæologiske rester, som man kan finde fra Kiev-riget (Rus) og de gamle nordboeres færden i området mellem Østersøen og Sortehavet.

Svenske forskere regner med, at en gruppe handelsmænd fra det nuværende svenske område (Uppland og Gotland) allerede i 700-

tallet er i kontakt med både de muslimske riger i Asien og med det byzantinske kejserdømme i Konstantinopel.

”Rus-folket” i området er da efterkommere af svenske vikinger/handelsfolk, og der er både arkæologiske rester (grave og udstyr) og sproglige sammenhænge, der viser dette. Kiev-riket og Novgorod mod nord var allerede i 900-tallet tæt forbundet med hinanden og overgik til slavisk sprog. Moderne forskere regner med at de russiske floder (fx mellem Novgorod og Kiev) og Volgafloden længere mod øst, har været anvendt om vinteren til slædekørsel, når floderne var tilfrosne. Man kunne da let kunne komme frem, og om sommeren har man så kunnet sejle på de samme floder.

3. Beretning om rus-mændenes rejse

Uddrag af ”De imperio administrando” oversat fra svensk/engelsk til nudansk (HA) (kilde: Helmer Gustavson: Pilgårdsstenen och dess inskrift. Gotländsk Arkiv 2001 s 24-26.

” ---De fartøjer, som kommer ned fra det ydre ”Rus” (området nord for Kiev) til Konstantinopel er dels fra Novgorod, hvor Svjatoslav, søn af russernes fyrste Igor havde sit hovedsæde, dels også fra byen Smolensk og fra Teliutza og Tjernikov og Visegrad. Alle disse kommer ned ad floden Dnjepr og samler sig ved byen Kiev, også kaldt Sambas. De slaviske folk krivikerne, lenzenenerne og de øvrige slaver i området – og som betaler tribut til Kiev, fælder træer i bjergene om vinteren til fartøjerne, og når det bliver forår og isen smelter, bringer de dem i orden på søerne i området. Og da søerne er i forbindelse med floden Dnjepr, sejler de dem hertil og videre til Kiev, hvor de ordner fartøjerne og sælger dem til russerne. Russerne køber bådene som skrog og færdiggør og udruster fartøjerne med årer, tofter og anden udrustning, som de henter fra deres tidligere gamle fartøjer, som de har kasseret. Og i juni måned sejler de nedad Dnjepr og kommer til en by Vitichev, der betaler tribut

til russerne. Her samles fartøjerne i løbet af to til tre dage inden de sejler videre nedad floden Dnjepr.

Først kommer de til det første vandfald, der kaldes ”Essoupi”, det betyder på russisk og slavisk ”Sov ikke!”; vandfaldet er snævert som bredden på Polo-pladsen (i Konstantinopel); i midten som øer står der høje klipper. Mod disse kommer vandet og det slynges op og styrter ned i den lavere del med et stort og modbydeligt drøn. Derfor våger russerne ikke at sejle mellem klipperne, men lægger til ved den nærmeste bred, hvor mændene sættes i land mens lasten forbliver i fartøjerne. Og nøgne føler de sig så frem med deres fødder...for ikke at støde mod nogen sten. Sådan gør de, nogle midtskibs andre i stævnen mens andre agter med stager skubber på; med denne omhyggelige fremgangsmåde kommer de gennem flodens første vandfald gennem flodens drejning og forbi høje skrænter.

Når de har passeret dette vandfald kommer mændene fra land ombord igen, og de sejler videre til det andet vandfald, der på russisk hedder ”Oulvorski” og på slavisk ”Ostrovouniprach”, hvilket betyder ”vandfalds-holmen”. Og dette vandfald er ligesom det første besværligt og farligt at sejle igennem. Endnu engang går mændene i land, og de lader fartøjerne flyde igennem som ved det første vandfald. På samme måde klarer de det tredje vandfald kaldet ”Gelandri”, der på slavisk betyder ”Vandfaldets drøn”. Og så kommer det fjerde vandfald, det store, det kaldes på russisk ”Aeifor” og på slavisk ”Neasit”, da pelikanerne har reder i stenene ved faldet. Ved dette fald lægger alle bådene til bredden med stævnen, og de folk, der er udvalgt til at være vagt, går i land og holder omhyggelig vagt mod petchenegerne. De øvrige tager lasten op fra fartøjerne, og de fører slaverne i lænker over land seks milia indtil de er forbi vandfaldet. Ligeledes bærer man på skuldrene eller trækker man fartøjerne til den anden side af vandfaldet, og så sætter man fartøjerne tilbage i floden, laster dem og går ombord og sejler videre.

Når de kommer til det femte vandfald, der på russisk kaldes "Varouforos" og på slavisk "Voulniprach", fordi der dannes en stor sø, flytter de fartøjerne igen gennem flodens brante kanter på samme måde, som ved det første og andet vandfald. De kommer så til det sjette vandfald, der på russisk kaldes "Leanti" og på slavisk "Veroutzi" der betyder "Det sydende vand", og dette passerer de på samme måde.

Og så sejler de videre til det syvende vandfald på russisk kaldet "Stroukoun" og slavisk "Naprezi", der betyder "Det lille vandfald". Her passerer de det såkaldte vadested "Vrar", hvor folk fra Cherson krydser over fra Rus og pechenegerne den anden vej. Vadestedet er ligeså bredt som Hippodromen (i Konstantinopel) og målt mod strømmen fra bunden er der et bueskuds længde til klippen, hvor vandfaldet er. Det er på dette sted at pechenegerne kommer og angriber russerne. Efter at have sejlet forbi dette sted, når de en ø kaldet Sct. Gregory, på denne ø udfører de deres offerhandlinger, fordi der står et stort egetræ der. Og de ofrer levende haner, de sætter spyd op hist og her og andre lægger brød og kød eller hvad enhver har, som det er deres skik. De kaster også lod om hanerne, om de skal slagte dem, eller spise dem eller lade dem i live. Herfra frygter russerne ikke mere pechenegerne.....

4. Om forbindelsen Norden-Konstantinopel/Miklagård

Teksten redegør for hvordan rejseruten fra Østersøen gennem Kiev til Konstantinopel er vanskelig og farlig.

Pechenegerne, der omtales var en af Kiev-fyrstens vigtigste modstandere. De holdt til på sletterne mellem floderne og kunne flere steder kontrollere flodens bredder.

Når der tales om "russerne" er det klart Kiev-fyrstens folk – og der er stadig en diskussion af, om der er tale om nordiske vikinger. Men navne og andre oplysninger viser, at nordiske handelsmænd og krigere i perioden 700-1100 i høj grad anvender floderne gennem Kiev til

at nå frem til både Byzants og folkeslag længere mod øst.

"Rus"-folket opfattes blandt de nordiske forskere i øjeblikket som erobrere, der har taget magten og kontrolleret floddalene mellem Østersøen (med Novgorod og Stara Ladoga mod nord) og Kiev mod syd i 700-tallet. Det skabte grundlaget for det senere fyrstedømme, hvor Novgorod i nord og Kiev i syd blev forenet.

Efterhånden blev det nordiske islæt mindre og Kiev-fyrsten bliver kristnet efter 950 og tilslutter sig den ortodokse kirke, der anvender (kirke)slavisk som sprog. Det er nu slaverne der dominerer, men stadig er der mange fra Norden, der følger vandvejene ind i det nuværende Rusland til både Sortehavet og det Kaspiske hav.

Der er mange nordiske høvdinge eller fyrster, der er i kontakt gennem ægteskab eller i tjeneste hos både Kiev- og Novgorodfyrsterne og i Byzants.

Kiev-fyrsterne ældste historie findes i den såkaldte Nestor-krønike, som er oversat til dansk/svensk og som stammer fra begyndelsen af 1100-tallet.

Der er fundet andre "beviser" på handelsrejserne mellem Østersøen og Konstantinopel. Både i Novgorod og Stara Ladoga er der fundet "runer" på genstande og andre rester af folk vestfra.

Ved udløbet af Dnjepr i Sortehavet på øen Berezan er der fundet en runesten, – der skønt den nederste halvdel var ødelagt, havde bevaret teksten: "*Grane lavede denne stenkiste/grav efter Karl, sin rejsefælle (:fi:laka:sin)*". Stenen har været en oprejst endesten i en stenkiste af

skandinavisk/gotlandsk type fra 1000-tallet.

I den store Hagia Sophia-kirke i Konstantinopel er der to runegraffiti på balkonen på 1. etage (Sydgalleriet), hvor der står "*(Ha)lvdan*" og "*Arni*".

De stammer sikkert fra de medlemmer af væringegarden, der har overværet ceremonierne i kirken.

Fig.2. Rune-Graffiti fra Halvdan på marmoralustraden i søndre galleri fra en nordisk soldat i Hagia Sophia-kirken i Konstantinopel (HA)

En stor marmorløvefigur, der nu står i Arsenalet i Venedig – og som var stjålet af venetianerne fra havnen i Piræus i 1688 har slyngede tekstbånd med runer, som ikke mere er læselige. Løven stammer fra det 1. årh. og runerne er ristet ind på hver side i flere omgange. Der er stor uenighed om tolkningen og det er usikkert, hvad der står. Du kan selv følge tolkningerne på www.wikipidia.se - slå op på Piræuslejonet på den svenske Wikipidia.

Hertil kommer de mange beretninger om Miklagård i den nordiske sagalitteratur og oplysningerne om væringegarden hos kejseren i Byzants ca 800-1200.

En kendt nøgleperson og leder af væringerne i midten af 1000-tallet er den senere norske konge Harald Hårderåde, der faldt ved Stamford Bridge i Nordengland 1066.

Fig.3. Marmorløven fra Piræus i Arsenalet i Venedig

Fig. 4 Tegning af Marmorløven 1857.

5. Litteratur og henvisninger

Pilgårdstenen er udstillet i billedstenshallen på *Gotlands Museum* i Visby og beskrevet i: **Helmer Gustavson: Pilgårdstenen.** Gotländsk Arkiv 2003 s 38-39.

Helmer Gustavson: *Pilgårdsstenen och dess inskrift*. Gotländsk Arkiv 2001 s 17-32.

Snædal Brink, Thorgunn & Jansson,

Ingmar: *Gotländska runinskrifter - 900-talets slut - ca 1100*, i: *Gutar och vikingar*, s 424-37, Stockholm, 1983.

”De administrando imperio”-teksten:

Moravcsik & Jenkins: *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio*. Greek text and English translation. New Rev. Ed. Washington DC 1967 s 49-51, 57-63, 167-71)

Berezan-stenen blev udstillet på Nationalmuseet dec. 1992 - marts 1993 og er beskrevet i **Else Roesdahl** (red): *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200*. Nationalmuseet 1992 s 309 (kataloget til udstillingen).

Nestorkrøniken findes oversat
Til dansk: Gunnar O. Svane (oversætter):
Nestors krønike. Beretningen om de Svundne År. Wormianum 1988.
Til svensk:

Gabriella Oxenstierna (oversætter):
Nestorskrönikan. Förlaget Symposion.
Stockholm/Stehag 1998.

Runetekster m.v. fra øst-rejser:

Klaus Düwel: *Runenkunde*. 4.Auflage.
Wismar 2008 s 125-26

Fremstillinger om vikingerne i øst:

Kim Hjørdar og Vegard Vike: *Vikinger i krig*. Forlaget Turbine 2014 har afsnit om vejene mod øst og vikingernes aktiviteter.

Gareth Williams: *Krigsførelse og Militær ekspansion* s 76-116 i *Viking*, Nationalmuseet 2013 (Katalog til udstillingen ”Viking”)

Dick Harrison: *Sveriges historia 600-1350*.
Norstedts 2009 redegør for den nyeste fortolkninger og viden om ”rus” og kontakterne mod øst til bl.a. Byzants.

Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid 400-o.1050*.
Gyldendal 2004 s 543-54, findes i fri netudgave.

Judith Herrin: *Byzantium. The Surprising Life of a Medieval Empire*. Penguin 2007
behandler rus-folket, Kiev-fyrsterne, petchenegerne og væringerne og deres forhold til Byzants.

Fortælling 5: Om stormanden Alle på Glavendrupstenen

Fig. 1. Glavendrup mindelund med Glavendrupstenen og skibssætning

Fig.2. Glavendrupstenen – tekstdel A

Glavendrupstenen blev fundet i Glavendrup i 1806 og er opstillet på fundstedet i Glavendruplunden på Fyn. Stenen blev fundet på sin oprindelige plads, nedsunken i jorden på en høj, der var led i et større mindesmærke – en skibssætning. Stenen blev rejst efter 1864 på en rekonstrueret høj (oprejt ”for at vinde hvad udadtil var tabt”, som kulturhistorikeren Inge Adriansen tolker det), hele området blev frikøbt og skabt til en national mindepark Glavendruplund i 1906, hvor der efterhånden kom flere mindesten til. Der blev holdt nationale møder og grundlovsmøder, men området mistede sin betydning og overgik til Sønderø Kommune. Glavendruplunden er fornylig blevet sat i stand og udvidet med et område, hvor

nutidens ”asa-tilhængere” kan udføre deres ceremonier uden at ødelægge det gamle stenanlæg med skibssætninger og runesten. Stenen har Danmarks længste runeinskription. Den længste runeindskrift i Norden findes på Rök-stenen i Östergötland i Sverige. Glavendrupstenen er rejst i første halvdel af 900-tallet over stormanden Alle af Ragnhild og Alles sønner.

Fig. 3. Glavendrupstenen – tekstdel B

Stenen indgår i en skibssætning, der er 60 m lang, 12 m bred og består af 2 rækker høje randsten. Der er i alt fundet ni gravsætninger i skibssætningen i Glavendrup, men de var alle tomme.

Trykkevældestenen på Sjælland er også rejst af Ragnhild. Stenen er ristet af runeristeren Sote, som også har ristet Glavendrup-stenen og som desuden har rejst Rønninge-stenen på Fyn.

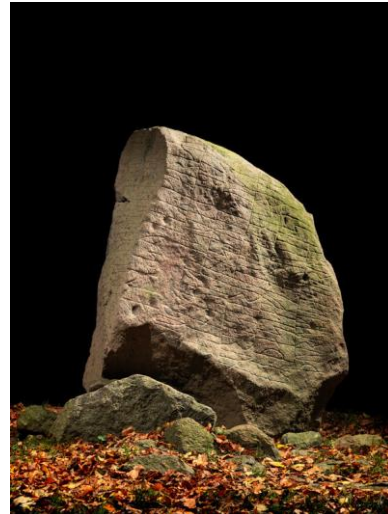

Fig. 4. Glavendrupstenen – tekstdel C

Rune-teksten som den er læst på stenen:

Side A: raknhiltr : sati : stain þansi : auft
ala : saulua kuþa uia l(i)þs haiþuiarþan
þiakn

Side B: ala : suniR : karþu kubl : þausi :
aft : faþur sin : auk : hǫns : kuna : auft
uar : sin : in : suti : raist : runaR : þasi :
aft : trutin : sin þur : uiki : þasi : runaR

Side C: at : rita : sa : uarþi : is : stain þansi
ailti : iþa aft : aþan : traki

Oversat til gammel nordisk:

Ragnhildr satti stæin þannsi æft Alla Sólva, goða vǣa, liðs hæiðverðan þegn. Alla syniR gærðu kumbl þausi æft faður sinn ok hans kona æft ver sinn. En Söti rēst rūnaR þessi æft dröttin sinn. Þörr vīgi þessi rūnaR. At {rita} sǣ verði es stæin þannsi {ailti} eða æft annan dragi.

Oversat til nudansk:

Ragnhild satte denne sten efter Alle saulua (den ”hvide”, i ”Sølve”) gode, uial(i)þs (hæderværdige) thegn. Alles sønner gjorde disse kumbler efter deres fader og hans kone efter sin mand, men Sote ristede disse runer efter sin drot. Thor vie disse runer. Til en ræte vorde den, som ailti denne sten eller drager den efter en anden (fjerner den og sætter den som minde over en anden).

Indskriften er ordnet i bustrofedon (oldgræsk udtryk, der betegner at skrifttegnene følger efter hinanden ofte nedefra og op og så ned igen i næste række).

Første tekstbånd er midt på stenens side A. Navnet ”Ragnhild”, som indleder indskrifttegnene er ristet med lidt større runer end resten af indskriften. Dette træk findes også på Tryggevældestenen, som også er rejst af Ragnhild. De nævnte personer på stenen er ikke kendt fra samtidens skriftlige kilder, men de har tilhørt stormandsslægterne. Det er interessant at stenene findes i to forskellige landsdele, så Alle har haft magt og myndighed i et større område.

Teksten består af 4 dele – 1) Stenrejserne er Ragnhild og Alles sønner, der rejser ”kumb!” – et minde- over Alle. Alle beskrives som ”Gode” og ”Thegn”. Han har således både haft kultiske og politiske opgaver.

2) Runeristeren er Soti – han kendes fra 2 andre sten.

3) Der er en indvielsesformel, da Thor vier indskriften. Der er således tale om et hedensk minde.

4) Der er en forbandelsesformel, hvis mindet fjernes eller misbruges.

Den afsluttende forbandelsesformel er næsten identisk med en lignende på

Tryggevældestenen. Betydningen af verbet ”ailti” er ikke præcist kendt i dag, men kan muligvis have noget med en ødelæggelse af stenen at gøre. Ordet ’ræte’ er også omdiskuteret, men kan muligvis sættes i forbindelse med dialektordet ’ræde’ eller ’skræmsel’.

Runeindskrifterne fortæller om samfundets magthavere og deres forhold. ”Thegn” og ”Gode” kendes fra andre indskrifter og fra sagatekster og årbøger.

Litteratur og henvisninger:

Wikipedia.dk indeholder danske runesten og deres betydning. Her kan man finde teksterne fra både Tryggevældestenen og Rønningestenen – og på den svenske wikipedia (*wikipedia.se*) tekst og diskussion om Rökestenen.

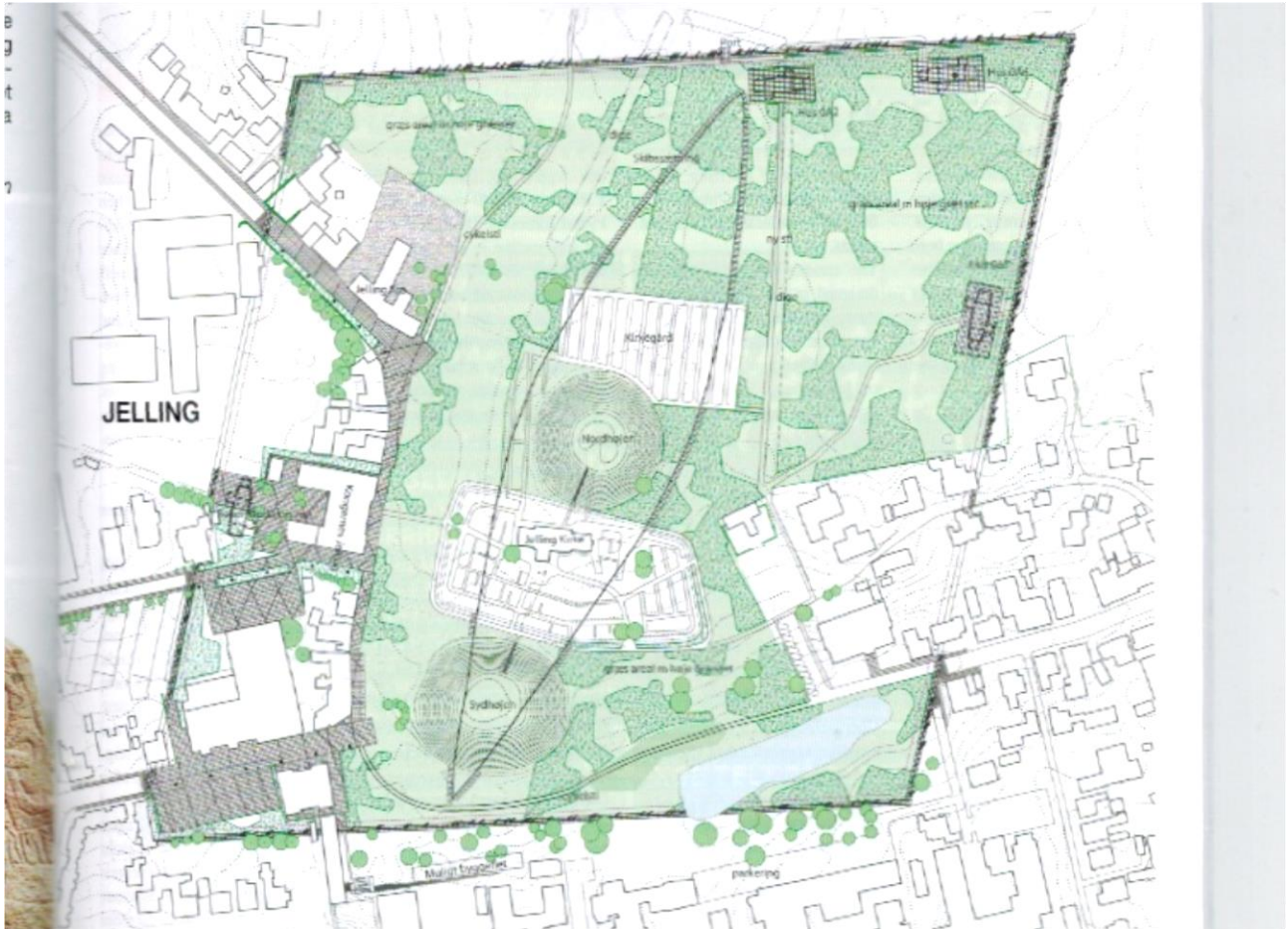
Erik Moltke: *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København 1976, s. 182f.

Mogens Boman: *Runestenen i Glavendrup*, Bellevue, 2005. s. 32

Inge Adriansen: *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, mindesmærker og mødesteder* København 2010. s. 32-34 og 317-19.

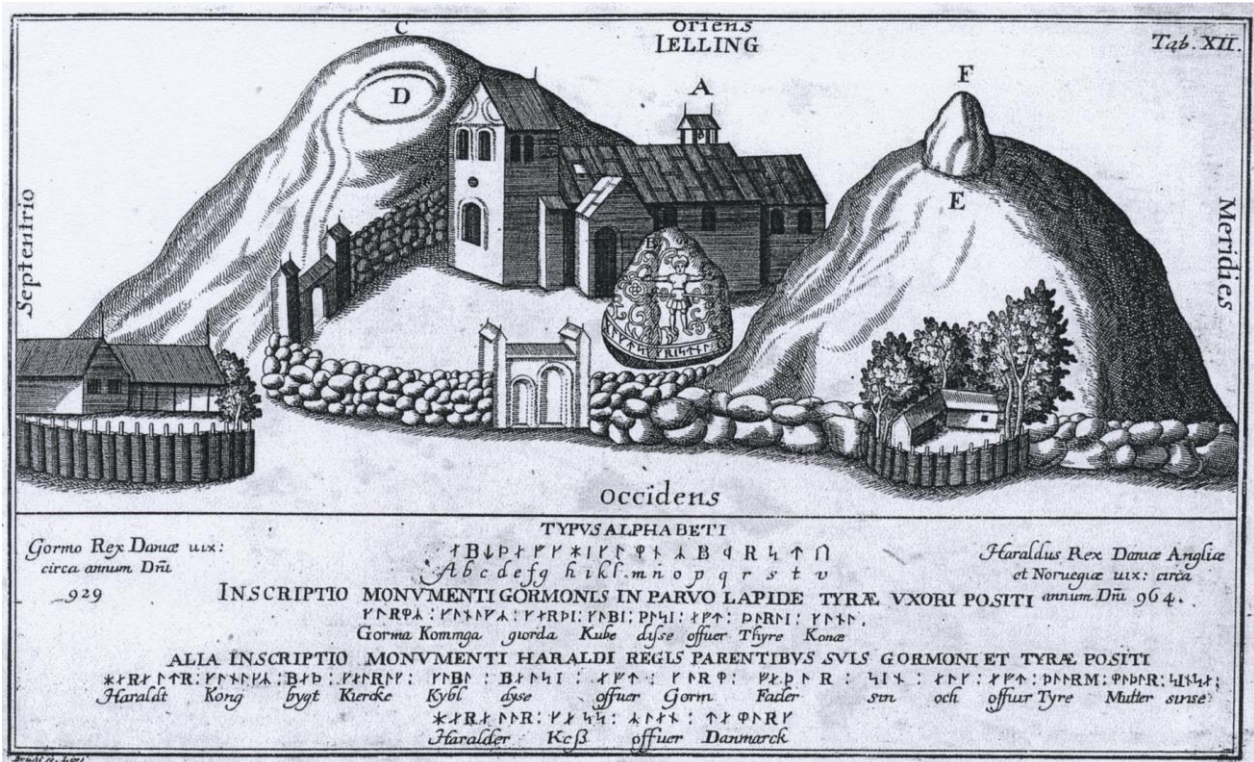
Klaus Düwel: *Runenkunde*. 4. Auflage. Weimar 2008, s 100-101

Fortælling 6: Om Harald Gormsens (Blåtand) Jellingeanlæg og broen ved Raving Enge.

Fig. 1. Plan over monumentområdet i Jelling 2013

Angivelse af den oprindelige store skibssætning, Nord- og Sydhøj, stenkirke fra begyndelsen af 1100-tallet, de 2 Jellingsten, palisadeanlæg fra o. 968, 4 hustomter og portanlæg. Nederst til højre ses Smededammen, der blev tømt og udgravet 2012-13. (kilde: Jellingguiden 2013-14/Vejle kommune, Wikipedia, Nationalmuseet)

Fig 2. Jellinganlægget i "Commentarii rerum morabilium Europa", Hamburg 1591 (Krogh)
D er toppen af Nordhøjen og der er en ledsagende tekst, der fortæller " En helt til bunden stensat brønd, fra hvilken de omboende folk daglig henter vand; i omkreds måler den 47 alen."

De tre store anlæg-oversigt

Jellingeanlægget har gennem mange år fascineret både befolkning - og magthavere.

Det ligger i Østjylland nordvest for Vejle på toppen af den jyske højderyg, der bryder de mange ådale, der går ind i landet fra Vejle fjord og Kolding fjord. Jelling ligger tæt på hærvejen,- et omfattende vejforløb, der går på højderyggen fra Viborg ned igennem Jylland til Dannevirke og Slesvig.

Få km syd for Jelling i Vejle å-dal ligger **Ravninge Enge**, hvor der i årene omkring 980 blev anlagt en vejbro af svært egetømmer, der indtil Lillebæltsbroen blev bygget i 1930erne var Danmarks længste bro.

Trelleborgene er sammen med Jellinganlægget de mest omfattende arkæologiske fund fra vikingetiden i Danmark. Der er fundet og udgravet 3 hele cirkulære fæstningsanlæg: Trelleborg ved Slagelse (1934-41), Fyrkat ved Hobro (1950erne) og Aggersborg (1945-47) ved Limfjorden. Der er fundet sikre rester af et lignende anlæg ved Nonnebakken i Odense og nogle arkæologer regner med endnu to anlæg i Skåne (i byen Trelleborg og ved Borgeby Slott), men de er ikke fuldt dokumenterede som "trelleborge". Både Trelleborg ved Slagelse og Fyrkat ved Hobro er årringsdateret til ca. 981, og man regner med at de øvrige anlæg er samtidige.

I 2014 har man ved en forundersøgelse fundet et femte cirkelrundt Trelleborg-anlæg Vallø Ringborg vest for Køge på størrelse med Fyrkat-anlægget, men det er endnu ikke fuldt dateret, men det stammer helt sikkert fra vikingetiden. Det er nu ved at blive udgravet, og man kan i sommermånederne bese anlægget.

1. Jellingeanlæggets historie

Anlægget bestod inden udgravningerne i sidste halvdel af 1800-tallet af 2 runesten (den store og den lille Jellingesten), to store høje (kaldet Gorms og Thyras høj), en stenkirke fra den ældre middelalder, der fungerede som sognekirke for landsbyen Jelling, og en række høje (der nu er forsvundet), der lå vest for landsbyen.

Vi har et kobberstik af anlægget fra 1591, der blev offentliggjort i en bog trykt i Hamburg om ”mindeværdige ting i Europa”. Lægen og oldforskeren professor Ole Worm beskrev anlægget med den store runesten i 1643 i sin *Monumenta Danica*, der i et træsnit viste anlæg og den store runesten, og samtidig gennemgik han i sit værk de da kendte runesten i Danmark.

På Nordhøjen var der ifølge Ole Worm en brønd med vand, og flere kilder bekræfter dette, og flere graver ned for at finde bunden af brønden. Også den følgende konge Frederik den Fjerde interesserede sig for højen.

Oldsagskommissionens første undersøgelser 1820-21

Forskellige lokale præster og embedsmænd var optaget af hul, sten, brønd og høje, og vi har deres beretninger, men først i 1820 tager den nyoprettede Oldsagskommission sig af sagen og foretager en større udgravning. Her finder man (efter at de lokale bønder har fundet det) et kammer inde i Nordhøjen. Baggrunden var 1820-forårets vandmangel i Jelling by. Bønderne graver ned i Nordhøjen for at få den kendte kilde til at give vand, og støder her på kammeret, som de stadig opfatter som en brønd.

Den lokale præst og herredsfoged henvender sig til danske kancelli (kongens danske forvaltning), og samtidig standser herredsfogeden bøndernes udgravning og tildækker hullet for at bevare og sikre højen og kammeret.

Få dage efter kommer et medlem af Oldsagskommissionen oldforskeren professor Finn Magnussen heldigvis på besøg. Han er

på rejse i anden anledning og konstaterer, at kammeret er bygget af svære egebrædder og er omsat af stenvægge. Han går ned i kammeret og en medfølgende tegner laver en akvarel af selve hullet og kammeret fra oven. En foreløbig beskrivelse udarbejdes, og på et senere møde i oldsagskommisionen i juli 1820 beslutter man at lave supplerende undersøgelser.

Det overlades til vejvæsenets chef og en kaptajn herfra at gennemføre en udgravning efter Oldsagskommissionens anvisninger. Det sker i oktober-november 1820 og afsluttes derefter i sommeren 1821. Der er allerede fundet få rester fra gravkammeret bl.a. det lille Jellingsølvbæger. Men man forstår endnu ikke betydningen af at bevare og sikre det materiale, der findes i kammeret og i det fyldmateriale, der er faldet ned i kammeret ved at loftsplankerne er knækkede. En ekstrabevilling til at istandsætte Nordhøjen og lukke kammeret til og forsegle det bliver givet, og arbejdet udføres i sommeren 1821. Man finder heller ikke liget af Dronning Thyra – eller af Gorm. Men man fandt en række småting bl.a. et vokslys og nogle metalrester. I en rapport fra Oldsagssamlingen 1823 konkluderer historikeren Thorlacius og kommissionens sekretær C.J.Thomsen at gravrøvere har brudt ind og tømt kammeret – lyset er da blevet efterladt.

Frederik den Syvendes udgravning 1861

Med undersøgelsen var en ny nationalgåde blevet til – hvor var dronning Thyra? Frederik den Syvende deltog også som kronprins aktivt i Oldsagskommissionens arbejde og i de kommende år havde Jelling opmærksomheden rettet mod sig. Nu søgte man både at finde kong Gorm, der skulle være i Sydhøjen – og finde ud af mere om Nordhøjens tilblivelse. I 1861 begyndte en større og mere omfattende udgravning, hvor arkæologen Worsaae og tegneren Jacob Kornerup deltog. Der blev gravet minegange ind i Sydhøjen for at finde Gorms gravkammer men forgæves. Der blev atter åbnet til kammeret i Nordhøjen, men intet nyt

blev fundet. Kammeret i Nordhøjen blev istandsat og minegangen ind blev åbnet som seværdighed for offentligheden. I 1876 faldt loftet ned og kammer og adgang blev atter lukket til. Gåderne var blevet flere – hvor var både Gorm og Thyra?

Udgravning under 2.verdenskrig

Under 2.verdenskrig blev højene undersøgt igen. Arkæologerne Johannes Brøndsted og Einar Dyggve fik store midler til rådighed fra både Nationalmuseet og Carlsbergfondet, så man kunne komme til klarhed om anlæggets samlede karakter.

Det blev Dyggve, der kom til at lede udgravningsarbejdet på stedet. Han havde en teori om, at der var tale om et kultisk anlæg med et hedensk vi (kult- og offersted) – med en række sten i vinkelform med vinkelspidser i Sydhøjens side. Højenes konstruktion, kammerets placering og konstruktion og den indbyrdes kronologi af de forskellige dele blev nu fortolket på denne måde. Men stadig fandt man ikke spor af Gorms gravkammer, men en række sten (fra den ældste stensætning) blev fundet, der kunne bekræfte Einar Dyggve i hans teori. Til gengæld fik man en præcis viden om højenes opbygning, og den måde de var konstrueret på. Nordhøjen og Sydhøjen var konstrueret på samme måde og havde et indre skelet af grene og egetømmer og var bygget af græstørv i flere tempi.

Nyere udgravninger i 1970erne

Først i 1970erne, da man endelig fik udgravet området mellem højene med kirkegården og kirkebygningens gulv, fik man en helt ny forklaring på anlæggets udvikling.

Nu kunne man årringsdatere rester fra Nordhøjen og man kunne konstruere nye sammenhænge.

Inden Nordhøjen blev bygget var der oprindeligt fra 900-tallets første halvdel måske fra omkring 930 anlagt en skibssætning i området mellem de to høje, senere ved udgravningerne efter år 2000 har det vist sig, at der er tale om en enorm skibssætning 350 m lang, -Nordens største. Kritikere har senere

foreslået, at der også kan være anbragt en mindre skibssætning inden i den store (Fig.6.), hvor den ældste kirkes ”gravkammer” har været en del af skibssætningen.

Måske var den lille Jellingesten allerede da anbragt i området med indskriften på gammel nordisk: ”GörmR kunungR gærði kumbl þósi æft Þörvē, kunu sīna, DanmarkaR böt.” Eller oversat: ”Gorm konge gjorde disse kumler efter Thyra sin kone, Danmarks bod.”

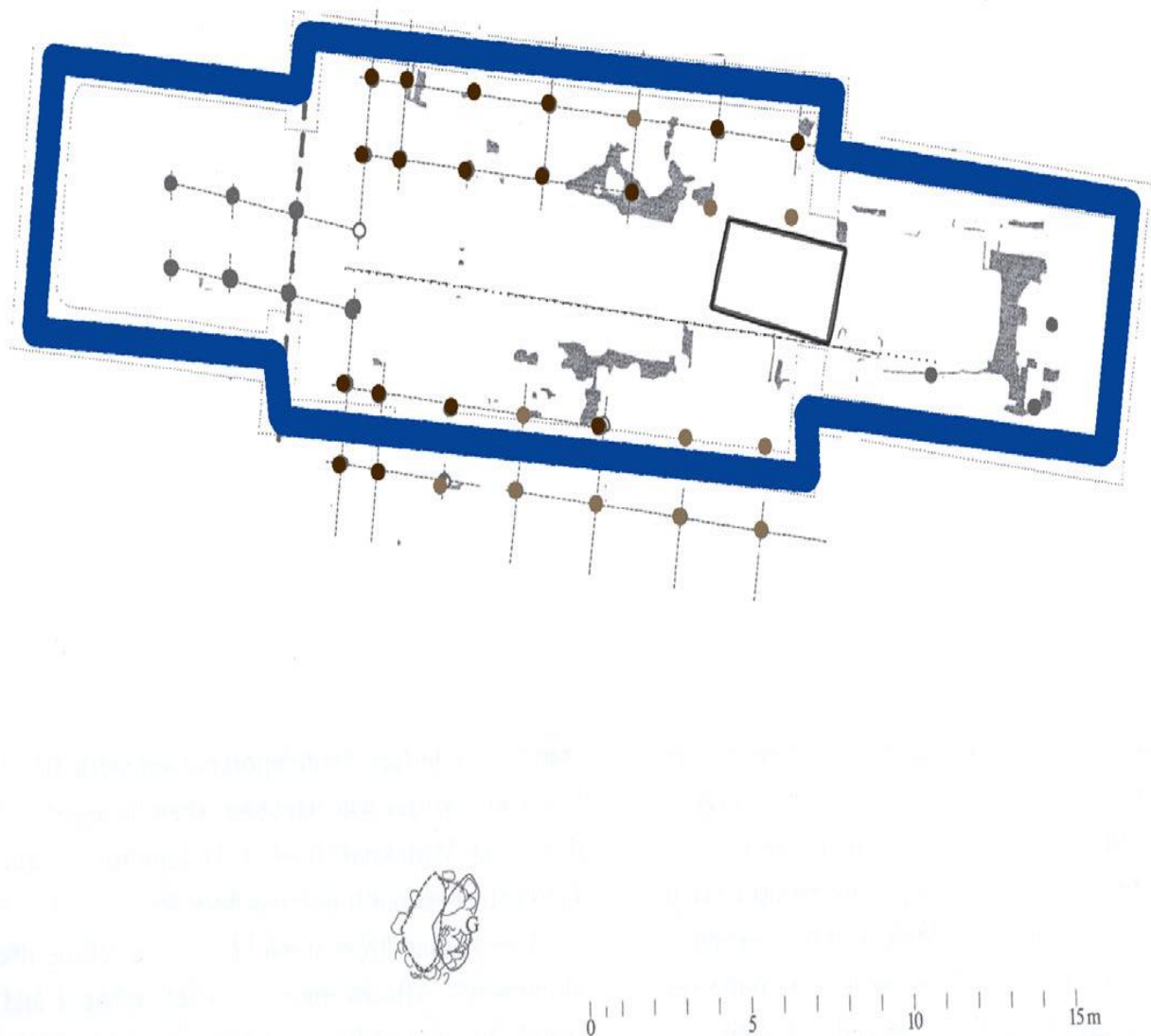
Fig. 3. Den lille Jellingsten –forside (HA)
Stenen er nu beskyttet med klimaskærm

Kort efter opførelsen af Nordhøjen omkring 958 blev kammeret i Nordhøjen anlagt. Sydhøjen blev kort efter anlagt på samme måde som Nordhøjen, måske senest omkring 970.

Nordhøjen med kammeret er så måske Gorms hvilested – ikke Thyras. Det sluttede undersøgelseslederen fra Nationalmuseet arkæologen Knud Krogh sig til ud fra de fund, der blev gjort i den undersøgte kirke.

Under den gamle stenkirke fandt man tre tidligere trækirker. Den ældste trækirke var ret stor med en stor firkantet kammergrav under kirkebygningen, mente Knud Krogh. Og her fandt man knoglerester af en mand begravet med et sæt rembeslag af forgyldt sølv i jellingestil. Senere har det vist sig at benresterne har været fra en 35-årig mand. Arkæologen Knud Krogh tolkede det i 90'erne, som en ret sikker mulighed, at

benresterne var flyttet fra kammeret i højen til kirken og var blevet genbegravet der. Han havde nu fundet "Gorms grav og rester" og det blev offentligt publiceret som en stor begivenhed og vist i TV.

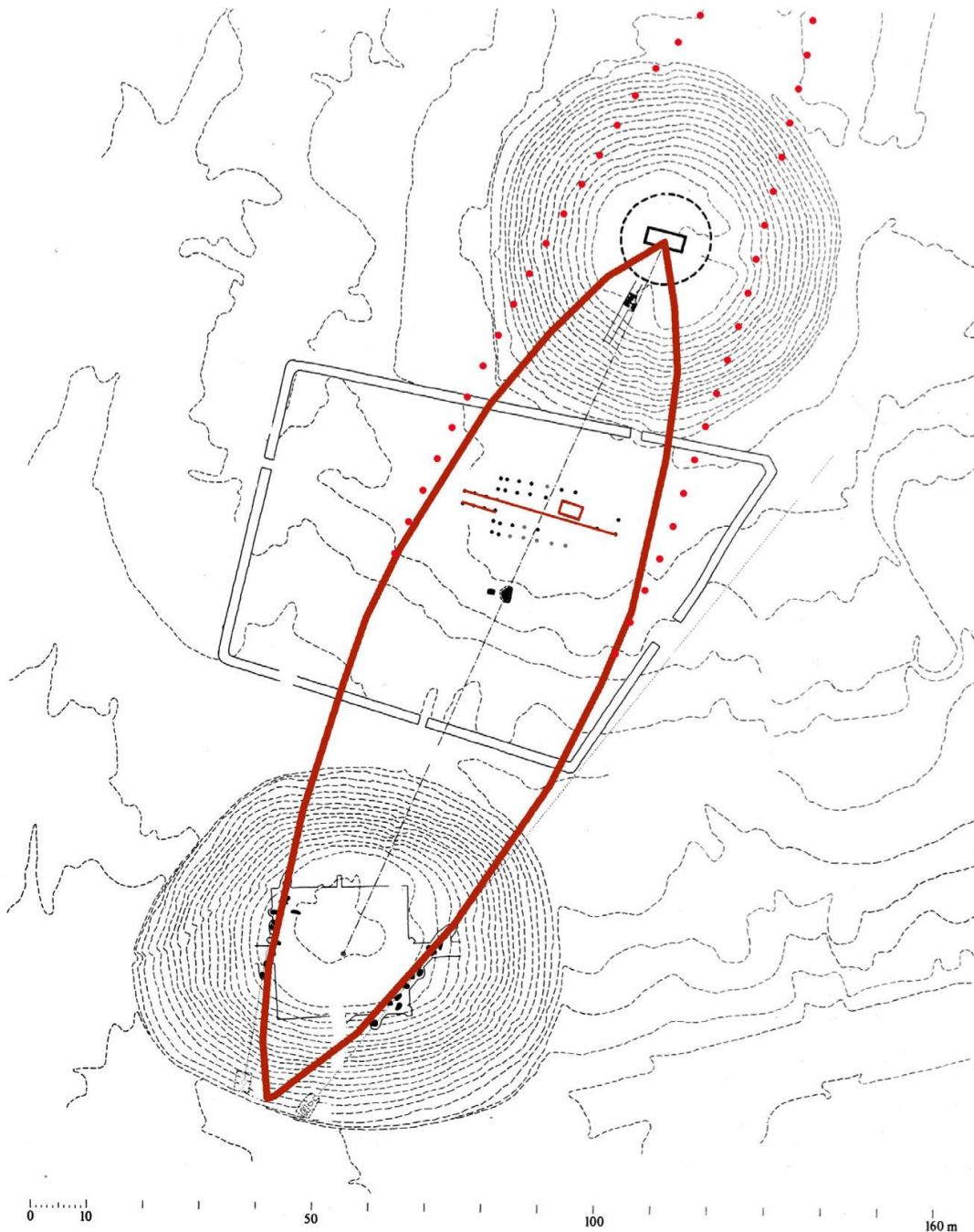
Fig.4. Den nuværende Jelling kirke med angivelse af den ældste kirke med kammergraven og de fundne stolpehuller. (efter Knud Krogh)

Syd for kirken er angivet placeringen af den store jellingsten.

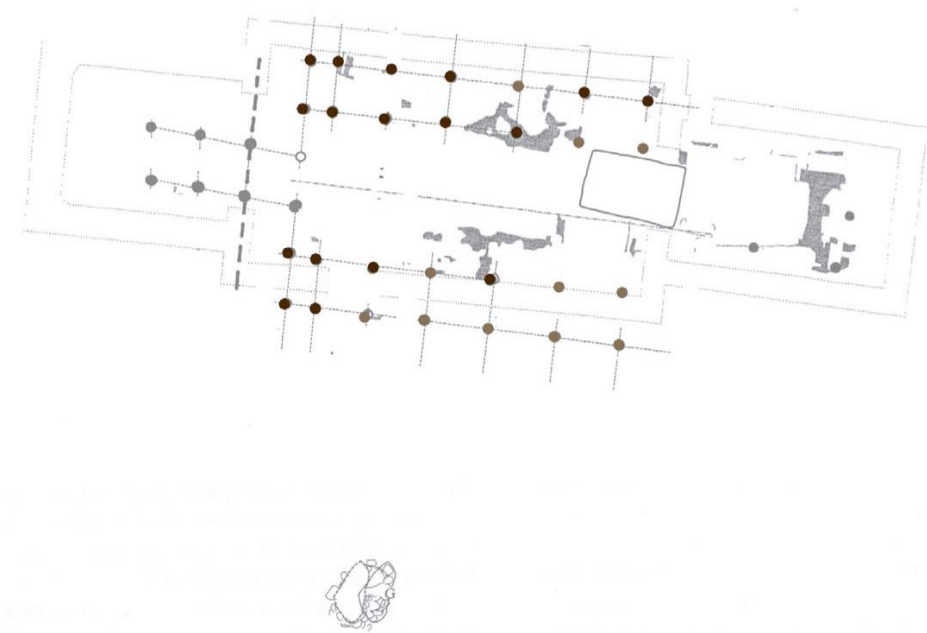
Fig.5. Udgravningsplan over Jelling kirke og de 2 høje (Knud Krogh)

I Sydhøjen er sten fra en (mindre) skibssætning angivet. Midt mellem de to højes midterstolper er pladsen for Den store Jellingsten angivet (den er nu flyttet til denne plads). På Nordhøjen angiver en cirkel den gamle bronzealderhøj, der oprindeligt lå inde i Nordhøjen og som var stensat. Kammerets placering og omfang er angivet. Kirkegårdens dige er vist med kirkens nuværende grundplan.

Fig.6. Jelling anlægget som det blev opfattet i 1990erne (Krogh) og senere (Klavs Rendsborg, Sven Rosborn)

Der er med rød fuldt optrukken linje tegnet en skibssætning, der passer til de fundne sten i Sydhøjen og nord for kirken. En sort halvmåne angiver placeringen af den store Jellingsten og en firkant viser kammeret i Nordhøjen. Den underliggende bronzealderhøj er angivet med sort firkant og cirkel. Med røde prikker er angivet den meget store skibssætning, man senere har fundet frem til efter udgravningerne 2006-13. Med tynde røde hele linier er angivet retning og placering af de skævt rettede søjlehuller - og den kammergrav, man i 1970erne fandt under kirken. Kammergraven kan være ældre end kirken og være placeret i en mindre skibssætning inden i den store. Kirken kan være større end angivet ved søjlerne (Rendsborg, Sven Rosborn).

Fig. 7. Kirke, gravkammer og søjler fra den ældste trækirke inde i den nuværende kirke (efter Rosborn)

De brune søjler fra den ældste kirke, gravkammeret angivet med firkant, de yderste to søjlerækker og gravkammeret passer ikke i retning med de øvrige 4 søjlerækker.

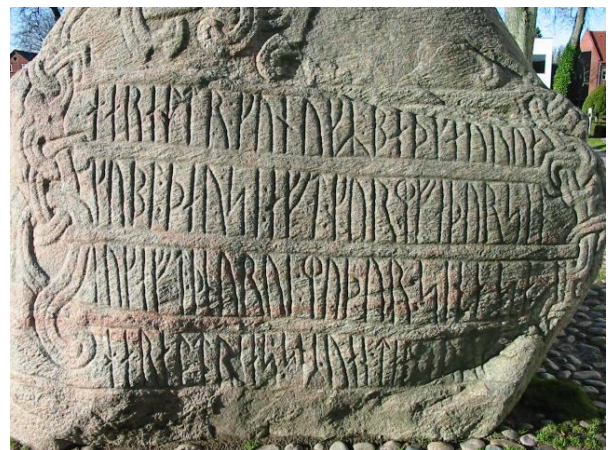
Harald skulle da efter sin kristning omkring 965 have ændret det tidligere hedenske anlæg til et kristent monumentalt anlæg ved at genbegrave Gorm i trækirken og opstille den store Jellingsten midt mellem de to høje.

Den har teksten på gammel nordisk:

”Haraldr kunungR bað gørva kumbl þósi æft Gōrm, faður sinn, ok æft Þōrvē, mōður sīna, sā Haraldr es sēR vann Danmørk alla ok Norveg ok dani gærði krīstna.” Eller oversat: ”Harald konge bød gøre disse kumler efter Gorm sin fader og Thyra sin moder, den Harald som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne”.

Der har ikke været diskussion af selve stenmonumentets konstruktion. Men den tidligere middelalderprofessor Aksel E. Christensen tog i sin undervisning teksten op til diskussion og foreslog som en af mulighederne, at omtalen af Harald selv kunne være tilføjet senere - måske af Sven eller hans søn Knud. Det ville netop sikre en

”kristen” slægt for de to konger og dermed sikre deres legitimitet.

Fig. 8. Den store Jellingsten

Tekstsiden er placeret så runerne står i vandrette bånd, der læses som i en bog fra venstre mod højre.

Fig. 9. Den store Jellingsten-kristusbilledet
Figur og ornamenter har været bemalet og har svaret til de malede manuskripter, der er kendt fra samtidens klostre og stormænd. Der er også mange ornamenter og sammenhænge til den nordiske mytologi på stenen.

Andre runesten i forbindelse med Gormslægten

Omkring Jellinge-anlægget er der flere rester af høje og tidligere mindesmærker, og der er også fundet rester af en runesten ud over den lille og den store Jellingsten. I 1964 fandt man rester af en tredje runesten i stendiget nordvest for Jelling Kirke.

Resterne af indskriften lyder på gammel nordisk: ”.. Basi gærpi kumbl .. ---la i ” eller oversat: ”Basse gjorde dette minde efter ... le i...”

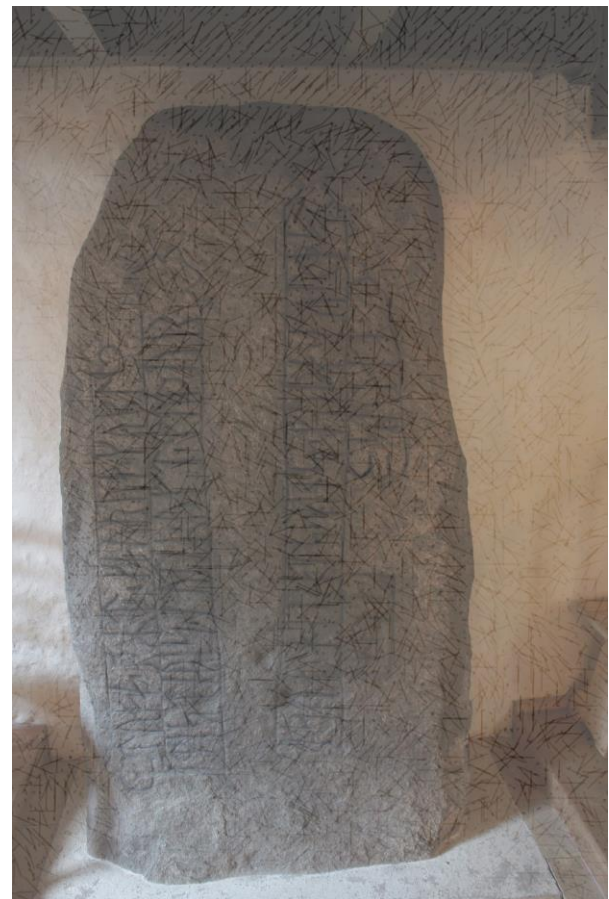
Basse-indskriften følger den sædvanlige tradition for en mindetekst på runesten. Først nævnes den, der rejser stenen, derefter den døde til hvis minde stenen er hugget, og derefter kommer der ofte en vurdering af den døde og evt. en forbandelse mod dem, der vil ødelægge mindestenen.

”Basses” runesten har ikke nogen kendt forbindelse med de øvrige monumenter i Jelling. Men den må være rejst af en

betydningsfuld person, der levede på omtrent samme tid som kongerne Gorm og Harald. Stenen er i dag udstillet i museet ”Kongernes Jelling”.

I Sønder Vissing kirke ikke langt fra Jelling i Gudenå-dalen mod nord er der en tredje mindesten, der er knyttet til Gorms kongeslægt: ”Tove, Mistivis datter, Harald den Godes, Gorms søns kone, lod gøre kuml efter sin mor.”

I forhold til andre runeindskrifter mangler der her en tilføjelse om den afdødes (moderens) dyder. Samme mangel findes på den store Jellingsten, hvor det alene er stenrejseren Harald, der karakteriseres – og det kan være en senere tilføjelse.

Fig. 10. Sønder Vissing 2 – stenen
Den blev i 1800-tallet fundet i kirkediget, hvor den var sidesten til lågen og er nu placeret i selve kirken. (HA)

Tove er fyrstedatter af fyrst Mistivoj, der herskede over abodritterne et slavisk folkeslag i området omkring det senere bispedømme Oldenburg. Denne fyrste var altså allieret med Harald og kæmpede mod både de slaviske folk, der holdt til længere østpå og i perioder med den tysk-romerske kejser.

En fjerde runesten (Læborgstenen) i nærheden fortæller: *”Tue Ravns ætling, huggede disse runer efter Thyre, sin dronning.”* På stenen er der indmejslet en thorshammer. Tue optræder på to andre sten fra Bække og den ene (Bækkestenen 1) fortæller: *”Ravnunge-Tue og Fundin og Gnyple, de tre gjorde Thyras høj.”*

På Horne-stenen er samme Tue nævnt: *”Ravnunge-Tue gjorde (Thyras?/denne?) høj ...”*, men stenen er delvis ødelagt og teksten derfor uafsluttet. Så det er et gæt med Thyras høj i oversættelsen.

Der er således i området i Midtjylland flere mindesten, der omhandler Gorm-dynastiet. Men der manglede stadig elementer til at forstå anlægget. For hvor holdt kongen til? Var der en kongsgård i Jelling? Lå den, hvor kirken var bygget?

Udgravningerne siden 2008

Der var fortsat stor politisk interesse for Jelling og seværdighederne kom på UNESCOs verdensarvsliste i 1994.

Med nationalismens genopdukken i 90ernes Danmark fik landsbyen bevilget et nyt moderne museum ”Kongernes Jelling”, der stod færdig i 2000. Samtidig kom Jellingestenens kristus-billede ind i det ny danske EU-pas. Man begyndte at overveje at sikre de to Jelling-runesten, så de ikke blev mere ødelagt af vand og frost, og de fik derfor endelig en klimaskærm i 2013.

I 2008 begyndte man igen at udgrave dele af området i Jelling. I et vejarbejde havde man i 2006 fundet rester af planker fra vikingetiden. Ved hjælp af store fondsmidler udgravede arkæologer fra Vejle Museum og Nationalmuseet efterhånden et kæmpemæssigt palisadeanlæg med en port og 3 huse på Trelleborgstørrelse – det hele

omsluttede det gamle anlæg med høje og kirke. Palisaden blev i 2013 årringsdateret til perioden omkring 968.

Det vil sige, at selvom vi mangler mange oplysninger, ved vi nu, at det omfattende monumentale anlæg repræsenterer et højdepunkt i vikingetidens magtudfoldelse, og at det er anlagt i Harald Gormsens (Blåtands) tid.

2. Jellingeanlægget – som vi nu forstår det

Det er nu muligt at få en samlet forståelse af de mange oplysninger, der efterhånden er fremkommet gennem udgravningerne i Jelling og fra de andre store anlæg i Gorms, Harald Blåtands og Sven Tveskægs periode.

Det tidlige Jelling – skibssætning og lille Jellingesten- Gorms død - Nordhøjen

Gorm havde selv sat en mindesten over sin dronning (Den lille Jellingsten), måske er det sket i sammenhæng med, at den store skibssætning (Nordens største) er blevet opstillet. Det kan være sket i første halvdel af 900-tallet før 950.

Herefter er Nordhøjen blevet opført henover skibssætningen, og der er bygget et gravkammer i den – det er sket (måske ved Gorms død) omkring 958-60.

Palisaderne, Sydhøjen og den store Jellingsten – Jelling kirke

I 968-69 har man så bygget palisaderne i en firkant om hele anlægget - hver side 360 m og med en lille port i nord. Det er nogenlunde samtidig med at Harald Gormsen (Blåtand) har ladet sig kristne. Palisaden har været ca 1,4 km lang og var over 3 m høj. Hvis man forbinder palisadens rhombespids, får man et kryds, hvor Nordhøjens centrum ligger i krydset. De to anlæg – palisaden og Nordhøjen er således nøje planlagt i sammenhæng. Samtidig med byggeriet er Gorm (i følge arkæologen Knud Krogh) måske blevet fjernet fra kammeret i Nordhøjen og måske begravet i den ny kirkes gravkammer.

Men der er rejst begrundet tvivl om gravkammeret – det passer ikke i retning og er meget tæt på en bærende søjle i den første store trækirke.

Gravkammeret kan derfor være ældre fra før den kristne periode og indholdet fjernet bortset fra resterne af et enkelt menneske inden kirken bygges. Gravkammeret kan så være en del af de skibssætninger, der har været stillet op inden højene blev bygget. Sydhøjen er kommet til før 970 efter at palisadeanlægget er anlagt. Den store Jellingsten er med sin monumentale tekst kort efter blevet opstillet præcist midt imellem Nord- og Sydhøjen.

Anlægget i det udvidede Jelling er meget stort – det er det firedobbelte i areal af den største ringborg Aggersborg – og selvom der ikke er fundet meget udstyr eller rester af hverdagsaktiviteter på stedet, må det have været et imponerende anlæg.

Anlægget er anlagt samtidig med eller kort før anlæggelsen af de mange ringborge.

Den nyeste fortolkning af anlægget: Anne Pedersen

Men nu er det blevet endnu vanskeligere at forklare Jellinge-anlæggets funktion. Der er næsten ingen andre fund i området fra selve perioden. Selve anlægget – palisade og huse er ikke blevet vedligeholdt og er hurtigt gået til.

På samme måde som Ravning Enge-broen og Trelleborgene var funktionstiden således meget kort. Trækirkerne er brændt ned en efter en og har også haft en relativ kort levetid. Den ældste trækirke var ret stor – den kan være en hal fra kongsgården i Gorms tid, men selve bygningerne fra en kongsgård under Harald Gormsen (Blåtand) er ikke fundet.

De tre fundne Trelleborghuse langs palisadehegnet har nok været anvendt til hirden og vagtmandskab. Men hele området har siden været landsby gennem mange århundreder, og derfor er det nu vanskeligt at finde rester fra vikingetiden i selve byområdet, og her kan der både have været

haller, huse og andre anlæg. I Smededammen er det dog lykkedes at finde frem til daterbart træ, og palisaden er derfor nu præcist beskrevet og dateret.

Det er klart, at anlægget er monumentalt, det har haft stor betydning i de år, det har fungeret, og det ligger øjensynligt på jord, der ikke har været bebygget før anlægget er blevet anlagt efter 930.

Måske skal vi opfatte det som en monumental begravningsplads for Gorm-dynastiet og alene indrettet hertil.

Arkæologen Anne Pedersen, der har forestået udgravningerne de seneste år på Nationalmuseets vegne, opfatter i dag anlægget som et centralt beliggende kult- og mødested for de skandinaviske og nordtyske fyrster, der under Haralds ledelse har haft et pompøst samlingssted med let adgang til havet gennem Ravninge broen og til hærvejen mod både nord og syd.

Hun henviser til de haller og bygningsanlæg som Karl den Store (Aachen) og efterfølgeren Ludvig den Fromme (Ingelsheim) anvendte, og som vi kender til fra både udgravninger og skriftlige beretninger. Hertil kom skandinaviske konger og fyrster, der deltog i de mange ceremonier. På samme måde som de samtidige tysk-romerske kejsere Otto den Store og Otto den 2. i det nærliggende Harzen havde haller og anlæg, hvor et stort ceremoniel udførtes ved gæstebud og møder. Fra det nordiske område kender vi til lignende monumentale anlæg *med skibssætninger* (Ales Stenar i Skåne, Glavendrup på Fyn, Ladbykibet på Fyn), *til store gårdanlæg med palisadeindeslutning og kultsted* (Tissø- og Lisbjerganlæggene), *til store haller* uden værksteder og stald alene til repræsentation (Tissø, Lisbjerg, Lejre) og *til store højkonstruktioner* evt. med begravelser (Gamla Uppsala, Oseberg, Gokstad). Jellinge-anlægget indeholder alle disse elementer i meget stor målestok, siger Anne Pedersen:– der er to meget store høje, området er indesluttet i et mægtigt område af palisader, og der er både bygninger og plads til hal, og der er både skibssætninger

(Nordens største), begravelser og mulighed for kultisk aktivitet.

3. Ravnings Enge- broen

Fundhistorien

Fra 1972-82 udgravede man et bro-anlæg af egetræ – den længste bro i Danmark før Lillebæltsbroen blev bygget i 1930'erne. Der var tale om en 5,5 m bred bro 760 m lang båret af 1120 egepæle over Ravnings Enge i Vejle Ådal syd for Jelling. Broens egestolper daterer broen til at være bygget omkring 980 samtidig med Trelleborgene.

Broen er et meget omfattende anlæg, der har krævet tusindvis af egetræer og megen arbejdskraft. Broen er meget præcist anlagt – den 760 m lange konstruktion afveg kun 5 cm fra den rette linje mellem de to broafslutninger. Hele anlægget blev ikke holdt vedlige efter færdiggørelsen og broplanker og bærelplanker rådned derfor hurtigt. Man fandt dog beskyttet af mosen fag af både dækplanker og bærelplanker, så vi i dag præcist kender hele broens konstruktion. Arkæologer anslår broens levetid til 5-10 år, inden den forfaldt. Den er årringsdateret til 980.

Tilbage er stadig de meget store egepæle, der bar broen, og som nu er bevaret i den våde mosedal. Bro og område er nu fredet, og man holder vandstanden oppe så de resterende egepæle bevares.

Ved broen er der i dag et lille museum, der viser både tømmerstolper og fortolkning af broens betydning, og der er bygget en rekonstruktion af et brofag ved museet ved siden af broen i å-dalen.

Fig. 11. Egestolpe fra Ravnings Enge-broen (HA)

Egestolperne er rådnet, hvor træet kommer frem i lyset og nedbrydes i luften. Men de er store og broen har været piloteret sikkert i mosebunden, der har bevaret egestolperne.

Broens betydning

Broen sikrede Jellinganlægget direkte adgang til hærvejens vejstrøg mod syd og gav let adgang ned mod Lillebælt.

En hærstyrke – evt. ryttere fra Jelling kunne spare flere kilometers omvej ved at benytte broen, der direkte knyttede an til hærvejstrøget, der syd for Vejle Å-dalen på den jyske højderyg gik længere vestpå udenom de dybe å-dale, og som førte videre til Slesvig/Hedeby og Dannevirke.

Fig. 12. Rekonstruktion af brofag (HA)

Broen er således også en del af det monumentale Jellinge-mausoleum og kan have haft rituel betydning for de ceremonier og sammenkomster mellem konge, fyrster og stormænd, der må have foregået i Jelling.

4. Litteratur og oplysninger om Jelling og Trelleborgene

Generelt om udgravninger fra perioden:

Else Roesdahl: *The Vikings*. Penguin 1987

Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid 4. Yngre Jernalder og Vikingetid*. Gyldendal 2004 – fri netudgave.

Om Jellingestenen:

John Carlsen: *Gensyn med Jellingestenen*. *Siden Saxo* nr 2 2016 s 4-17. Her gennemgås en række sammenhænge med den nordiske mytologi som fremtræder i stenens billedsprog.

Klaus Düwel: *Runenkunde*. 4. Auflage. Stuttgart 2008 giver en oversigt s 105 – 111.

Lisbeth M. Imer: *Danmarks runesten – en fortælling*. Gyldendal 2016 har de seneste danske tolkninger.

Udgravningshistorien i Jelling:

Knud J. Krogh: *Gåden om kong Gorms grav. Vikingekongernes monumenter i Jelling. Bd 1*. Poul Kristensens Forlag 1993 – indeholder hele udgravningshistorien frem til 1970ernes udgravning og med Knud J. Kroghs fortolkninger af Gorms mulige genbegravelse. Anmeldt af **Niels Lund** i *Historisk Tidsskrift* bd 108, Hæfte 1, s 253-59 (2008).

Nyere Jellinge- diskussion findes i:

Klavs Randsborg: *Kings' Jelling: Gorm & Thyra's Palace. Harald's Monument - Svend's Cathedral*. *Acta Archaeologica Carpathica*, vol 79, s. 1-23. Ny teori om trækirken^[1] i Jelling.

Klavs Randsborg: *Kings' Jelling*, *Acta Archaeologica*, Vol. 86, s. 13-36, (2009).

Sven Rosborn : *Jelling^[1] ett riksmonument med många frågetecken*. Fotevikens Museum 2010

Anne Pedersen: *Kongens gård i Jelling* s 158-59 i *Viking*, Nationalmuseet 2013 (Katalog til udstillingen ”Viking”) *Jellingguiden 2013-14*/Vejle kommune om udgravningerne 2008-13

Nationalmuseet: hjemmeside nat.mus.dk

Se *Jellingeprojektet* (om udgravningerne i Smededammen og årringsdateringen). <http://jelling.natmus.dk/>

Anne Pedersen: Foredrag på Folkeuniversitet i København 10. marts 2015.

Else Roesdahl og Søren M. Sindbæk:

Borgens formål s 435-464 i **Else Roesdahl, Søren M. Sindbæk og Anne Pedersen (red): Aggersborg i vikingetiden. Bebyggelsen og borgen. Nationalmuseet/Jysk Arkæologisk Selskab 2014. Afsnittet samler den samlede viden om Trelleborgene og de store byggerier i 900-tallet.**

Fortælling 7: Om Harald Gormsens (Blåtand) store Trelleborg

1. Trelleborgene

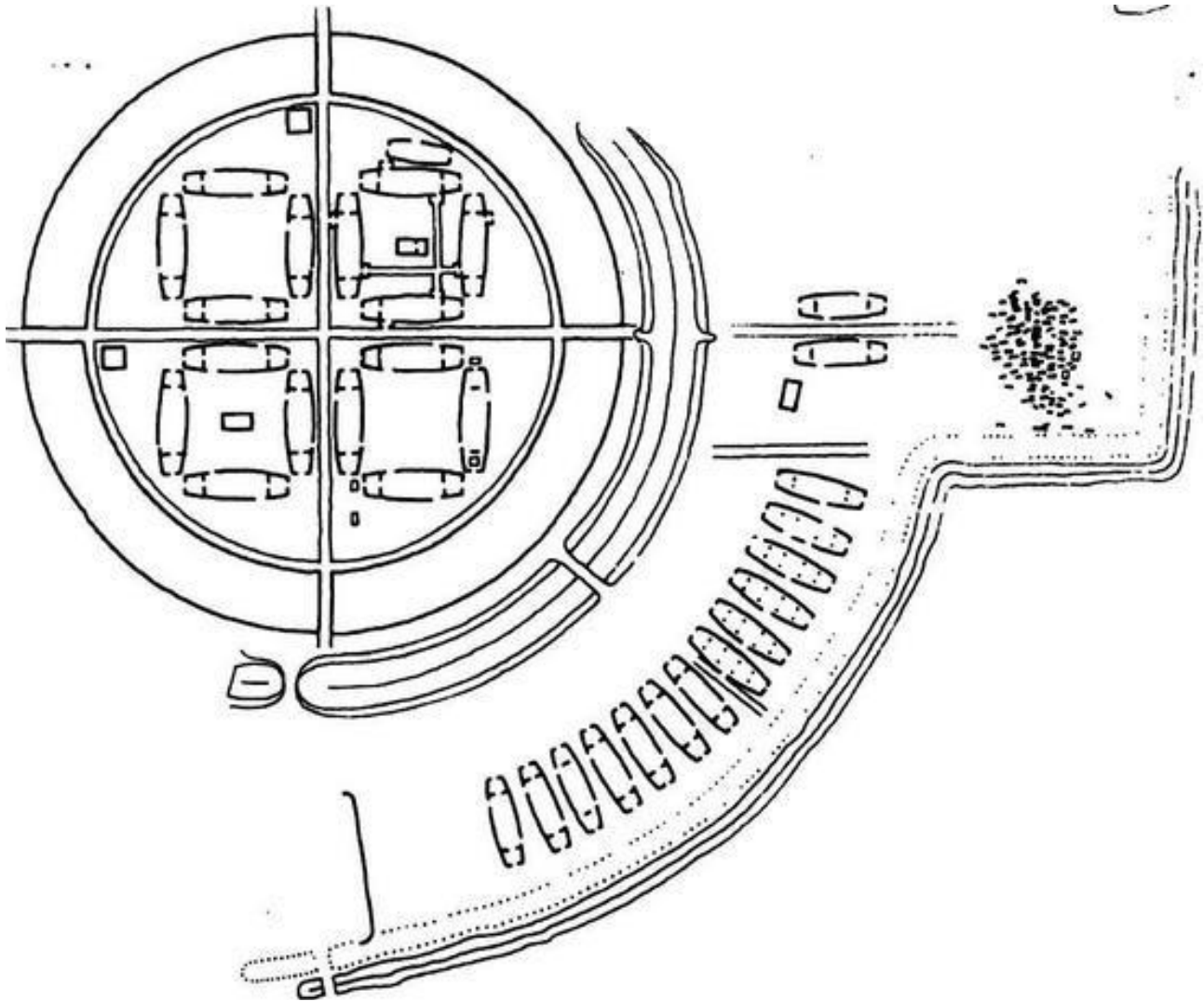
Fund- og udgravningshistorien

I 1934 ønskede en lokal motorcykelklub i Slagelse at få oprettet en tilskuerbane og de havde fundet et egnet sted med en cirkelrund jordvold til formålet. Klubben havde allerede i et par år anvendt området til dirt-track og motorcros og ville nu udvide med

tilskuerpladser mv. Heldigvis kom Nationalmuseet ind i billedet, det viste sig at selve området var fredet, og det forhindrede at banen blev oprettet. Der blev nu foretaget mere grundige undersøgelser af voldstedet *Trelleborg*, som stedet hed. Arkæologerne fandt ved voldstedet et omfattende cirkelrundt fæstningsanlæg fra vikingetiden med en forborg og rester af en lang række ens huse.

Fig. 13. Trelleborg set fra luften med angivelse af de udgravede huse og cirkelrund vold og forborg.

Fig. 14. Trelleborg – udgravningsgrundplan – med cirkel rundt anlæg med 16 huse og forborg med 15+2 huse og en begravelsesplads mod øst.

Udgravningen af hele området foregik 1934-41 under arkæologen Poul Nørlunds ledelse og kom til afgørende at forandre den tolkning, man havde af vikingetidens kongemagt og historie.

I 1948 udsendte Poul Nørlund – nu som direktør for Nationalmuseet - den endelige rapport om udgravningerne ved Trelleborg, - da havde man allerede fundet flere ringborge af Trelleborgtypen.

Aggersborg ved Limfjorden blev fundet og udgravet 1945-46 og *Fyrkat* i bunden af Mariager Fjord blev fundet og udgravet fra 1950 og ind i 50erne – de to ringborge blev omhyggeligt udgravet af arkitekten og

arkæologen C.G. Schultz, der døde (1958) inden resultaterne fra udgravningerne kunne offentliggøres. Det måtte hans medarbejdere Else Roesdahl og Olaf Olsen gøre, og senest er der nu kommet den endelige rapport om *Aggersborg* (2014).

Det sidste anlæg – *Nonnebakken* – i Odense var næsten helt ødelagt og kun gennem gamle billeder og kort kunne man påvise, at der var tale om en ringborg fra vikingetiden. Enkelte undersøgelser i 1990-91 har bekræftet anlæggets størrelse og type.

I Skåne har arkæologer fra Lund fundet to anlæg, der er kulstof-14-dateret til

vikingetiden og kan være ”trelleborgsanlæg”. Det ene ligger i selve *Trelleborg*, det andet ved *Borgeby Slott* nordvest for Lund ved Löddeåen og tæt ved den gamle Löddeköpinge landsby, der lå tæt på Øresund. Man har ikke fundet ”trelleborghuse” i de to skånske ringborge, men ringvold og grave er påvist.

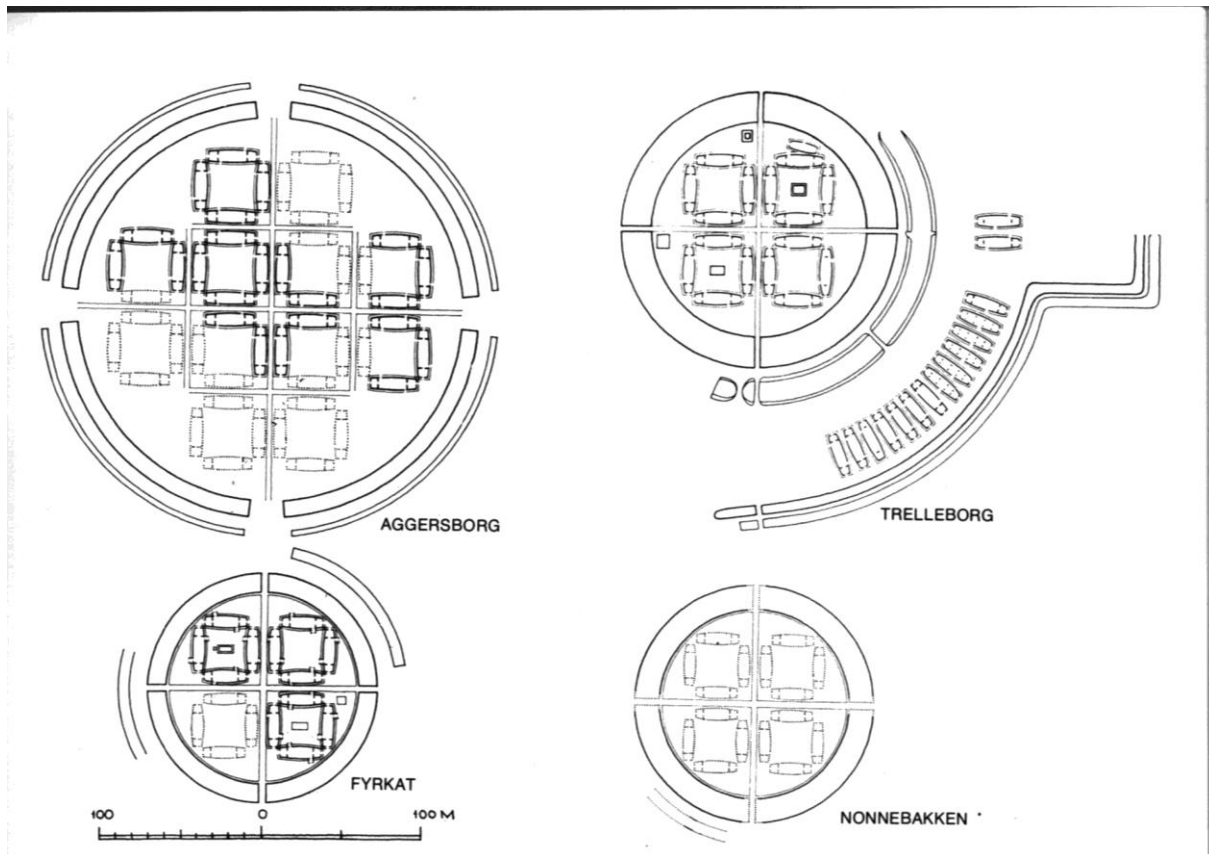
I 2014 fandt arkæologer endelig et nyt ”trelleborg” - *Lellinge Ringborg* vest for Køge i en tidligere nu hævet fjordarm, der gik

ind fra Køge bugt. Den er på præcis størrelse med Fyrkat-anlægget, men er ikke endelig dateret endnu, selvom en kulstof ¹⁴-analyse viser at den hører til perioden. Der er ikke fundet meget på stedet fra vikingetiden, men nok til at datere anlægget. Ved øst- og nordporten er der fundet brændte stolper, der antyder at anlægget har været brændt af. En længere planlagt udgravning frem til 2018 skal belyse forholdene.

Fig. 15. Kort over ringborgen ved Borreby Slott i Skåne

Beskrivelse af ringborgene

Fig. 16. De tre udgravede ringborge (Trelleborg, Aggersborg og Fyrkat) og Nonnebakken
Størrelse og udgravede huse er angivet, de stiplede linjer angiver sandsynlige huse.

De tre udgravede ringborge: Trelleborg, Aggersborg og Fyrkat ligger alle inde i landet ved vigtige vejstrøg og med let å-adgang til havet. Kun Aggersborg ligger direkte ved Limfjorden (overfor den udsejling til Jammerbugten, der i vikingetiden stod åben ind til Limfjorden) og dermed direkte ved en sejlroute.

De tre ringborge er præcist opført med en cirkelrund vold, med 4 porte placeret i verdenshjørnerne og med ens hustyper i kvadrat og med træbelægning af hovedstrøgene. Der er forskelle mellem de tre anlæg. Trelleborg har en forborg med 15

huse, der ligger på tværs af en ydre cirkel med center i ringborgens centrum. Voldens indre diameter er 136 m, Fyrkats og Nonnebakkens er 120 m og Aggersborgs er 240 m.

Alle huse i de tre ringborge er ens i type, men ikke lige store. Trelleborghusene er kortere (29,42 m) end Aggersborghusene (32,45 m) og alle anlæg har en cirkelrund vold, den har været forskelligt konstrueret med palisade og en spidsgrav foran og 4 porte i verdenshjørnerne.

Da man udgravede Trelleborg havde man endnu ikke fået helt styr på selve huskonstruktionen. Man fandt næsten ikke

træværk, man fandt stolpehuller med mørkere muldjord og på denne måde kunne man se de bærende stolper og plankevæggene i hvert hus. Senere har man fundet ud af, at den yderste stolperække har bestået af skrå stolper, der har båret og støttet den store tagkonstruktion, der har hvilet på to rækker store stolper hen igennem huset. Husene bestod af en lang hal (ikke alle havde ildsted) og med et mindre rum i hver ende. Husene havde ikke alle ildsted, så nogle har været anvendt som magasin eller værksted. Der er fundet rester af smedie -og smelteværksteder, og der er til både Trelleborg og Fyrkat tilknyttet begravelsespladser.

De viser, at der både er begravet mænd og kvinder og i en rig kvindegrav ved Fyrkat er der tale om en hedensk begravelse af en kvinde efter at kristningen ellers har været gennemført.

Volden i Trelleborg er bygget i to tempi, mens både Aggersborg og Fyrkats volde er bygget på engang. Siderne af volden har været træbklædte og der har været palisade på toppen af volden.

Anlæggene er anlagt med 4 huse i et kvadrat. I Trelleborg og Fyrkat er der 16 huse indenfor volden, i Aggersborg 48 huse. I Trelleborg kommer hertil 15 huse i forborgen.

De to skånske anlæg er ikke nær så dokumenterede, som de 3 udgravede ringborge. Der er tale om et anlæg, der ikke er helt cirkelrundt (Trelleborg i Skåne), og begge mangler de typiske ”Trelleborghuse” og dateringen er ikke præcis, fordi man kun kan anvende kulstof-14-metoden.

En grund til, at de ikke nævnes i danske historikeres fremstillinger, skal nok også søges i den nationalt prægede historiefortælling, der er skabt om både Jelling og Trelleborgene. Svenske forskeres resultater anvendes ikke altid i det danske vidensnetværk.

2. Ringborgenes funktion og datering

Interessante spørgsmål er:

Hvad har de mange ringborge været brugt til?

Hvem har anlagt dem?

Hvorfor gik de hurtigt af brug og blev glemt?

Helt afgørende for et svar på disse spørgsmål er dateringen af ringborgene.

Først i 1980'erne kunne man årringsbestemme Trelleborg og senere Fyrkat til 981.

Det betød, at man nu præcist vidste, at det var mens Harald Gormsen (Blåtand) var konge, at de store konstruktioner blev bygget.

Tidligere havde man set ringborgene som:

1) *kaserner til forberedelse af*

Englandstogene omkring år 1000-1013.

2) *den ny udvidede kongemagts lokale repræsentanters bopæl og centre.*

3) *tvangsborge rettet mod egne stormænd og konkurrerende magthavere.*

4) *ringborge til beskyttelse mod den tysk-romerske kejsers angreb på Danmark.*

5) *ringborge til beskyttelse mod Sven Haraldsens (Tveskægs) oprør.*

Kommentarer hertil:

1. Ringborgene var sandsynligvis ophørt med at fungere, da Sven Haraldsen (Tveskæg) i 1013 endeligt erobrede England og blev konge her. Så pkt.1 udelukkes i dag.

2. På Den store Jellingsten omtales ”al Danmark og Norge”. Det er det magtområde kong Harald erklærer at besidde. Vi kender ikke hvor omfattende ”Danmark” er – men hvis de mange ringborge (inkl. de to skånske) indgår, er der klart tale om anlæg, der dækker både Nordjylland, øerne og Skåne.

Aggersborg med sin størrelse og adgang til Jammerbugten og Norge kan være en sikring af herredømmet i det sydlige Norge/Viken.

3. Harald sætter netop omkring 980 så mange aktiviteter i gang (Ravningbro, ringborge, Jelling, Dannevirke forstærkes) at netop et meget stort antal ressourcer må mobiliseres og magten sikres. Det kan de mange anlæg være med til, samtidig med at det kan styrke kongens kontrol med de områder, der er udenfor Jellingeherskernes normale område i

Midt- og Sønderjylland og dermed gør Harald til konge i hele Danmark.

Det er Østersøen og det danske område og landene omkring Kattégat, der er i centrum for Harald Gormsens (Blåtands) mange aktiviteter, alliancepartnere hentes både i Norge og i det slaviske område.

En strontium-analyse af knogler fra begravelser ved Trelleborg viser, at de begravede ikke er "lokale", men

sandsynligvis kommer to steder fra: - fra Norge og fra den nordtyske (slaviske) kyst.

Det antyder, at besætningerne i trelleborgene kan være "fremmede" lejesoldater, der netop alene havde tilhørsforhold til kongen og skulle sikre hans magt lokalt.

4. Det er uklart og usikkert, hvornår og om den tysk-romerske kejser angriber og søger at underlægge sig grænseområdet mod nord. Der er et pres sydfra i sidste halvdel af 900-tallet, men presset må ikke overvurderes. Kejser Otto den Store var meget aktiv i Centraleuropa og i Italien og det nordiske område er slet ikke i fokus for ham. Det kan man se af Widukinds beretning fra o. 975. Harald Gormsen (Blåtand) lader sig døbe, men optræder som ligemand og selvstændig fyrste og er ikke kejserens vasal omkring 965. Harald angreb selv sydpå, da Otto (1.) den Store døde i 973, og i en kort periode beherskede kejserens efterfølger Otto den 2. sandsynligvis Hedeby indtil omkring 982-83, hvor området måske blev tilbageerobret. En dansk historiker Nils Hybel mener, at det er den tysk-romerske kejser (Otto den 2.), der opfører de cirkulære tvangsborge,- Trelleborgene - og det kan forklare, at de kommer til at fungere meget kortvarigt, og at Sven Tveskæg får et så dårligt eftermæle hos Adam af Bremen. Hybel anser ikke den danske kongemagt for så godt organiseret, at den kan opføre ringborgene. Udgravningslederen af Jellingeanlægget Anne Pedersen placerer de mange anlæg fra Haralds tid i en fælles sammenhæng. Der er tale om monumentale og magtfremvisende anlæg, der er samtidig tale om anlæg, der ligger i

forlængelse af tidligere lokale konstruktioner og anlæg, og de nye anlæg er anlagt i stor stil som "typehusbyggerier", når det drejer sig om ringborgene og deres hustype. De må have virket overvældende og integrerende på befolkningen i hele det område, som ringborgene er knyttet til.

Fra både Lisbjerg- og Tissø-udgravningerne kender man til omfattende gårdanlæg med palisadeindeslutning og store repræsentative haller uden stald eller værksteder indbygget.

5. Det er tidligst i 980 at Sven Haraldsen (Tveskæg) kan have taget magten, men han kan også have regeret sammen med Harald i en periode før Haralds død omkring 985. Der er mønter med kors og Haralds kongenavn fra 970'erne. De store anlæg er årringsdateret til 980 (Ravning Enge-broen), 981 (Trelleborgene) – og selve det store Jelling-palisadeanlæg med Sydhøjen er fra omkring 970. Vi kender ikke præcise oplysninger om Sven Haraldsen (Tveskægs) magtovertagelse, men det sker senest omkring 985. Anlæggene er set under et ikke beregnet til forsvar mod Sven, men de kan have været så provokerende og krævende, at de udløser oprør, som bringer Sven til magten. Men der er ingen samtidige kilder, der viser dette.

3. Litteratur og kilder til Trelleborgene *Trelleborgenes udgravningshistorie – de klassiske fremstillinger:*

Poul Nørlund: *Trelleborg*. Nordiske fortidsminder, IV bind, 1. hefte, Nordisk Forlag, København (1948).

E. Roesdahl: *Vikingernes Aggersborg*. Artikel i bogen: *Aggersborg gennem 1000 år. Fra Vikingeborg til Slægtsgård* (red.: Nørgaard et al.), Forlægger: Kristensen, Herning, s. 53-93 (1986).

Olaf Olsen & H. Schmidt: *Fyrkat. En jysk vikingeborg. I. Borgen og bebyggelsen*, Nordiske fortidsminder serie B, bind 3, København (1977).

E. Roesdahl: *Fyrkat. En jysk vikingeborg. II. Oldsagerne og gravpladsen*, Nordiske

fortidsminder serie B, bind 4, København (1977)

Else Roesdahl, Søren M. Sindbæk og Anne Pedersen (red): *Aggersborg i vikingetiden. Bebyggelsen og borgen.* Nationalmuseet/Jysk Arkæologisk Selskab 2014.

Trelleborgenes udgravningshistorie – andre fremstillinger:

Gareth Williams: "Krigførelse og militær ekspansion" s 77-121 i *Viking*, Nationalmuseet 2013 (Katalog til udstillingen "Viking") giver en oversigt, der placerer Trelleborgene i en europæisk sammenhæng.

B. Jacobsson: *En skånsk ringborg*, Fornvännen 85, pp. 53-54 (1990).

B. Jacobsson: *Trelleborgen i Trelleborg.* Riksantikvarieämbetet UV Syd Rapport 1999:93 (1999).

Beretning fra fjortende tværfaglige vikingesymposium på Københavns Universitet (Hikuin, Aarhus Universitet, 1995). Artikler af Bent Jørgensen, Bengt Jacobsson, Erik Arén. Redaktion: Gillian Fellows-Jensen og Niels Lund.

Peter Pentz og Neil Price: "Fyrkat-kvinden" s 196-97 i *Viking*, Nationalmuseet 2013 (Katalog til udstillingen "Viking") handler om en højættet "vølv" – troldkvinde, der var begravet ved Fyrkat.

E. Arentoft: *I vikingernes vold* (om ringborgen på Nonnebakken i Odense), *Fynske Minder*, Odense Bys Museer, Årbog 1993, s. 117-141 (1993).

Nyere historikeres/arkæologers fortolkninger af Gorm-dynastiets historie med placering af de mange anlæg og deres funktion:

Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark.* Gyldendal 1969

Inge Skovgaard-Petersen: *Oldtid og Vikingetid s 15-209* i Aksel E. Christensen m.fl. (red.): *Danmarkshistorie Bd 1. Tiden indtil 1340.* Gyldendal 1979

Niels Lund: *Dansk Socialhistorie Bd 2: Vikingetiden* (1980). Opdaterede overvejelser

i "de hærger og de brænder". *Danmark og England i vikingetiden.* Gyldendal 1997.

Else Roesdahl: *The Vikings.* Penguin 1987

Peter Sawyer: *Da Danmark blev Danmark.* Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bd 3. 2.udgave (2002) fri netudgave – opdaterede artikler i netudgaven af Den danske Encyklopædi af Peter Sawyer.

Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid 4. Yngre Jernalder og Vikingetid.* Gyldendal 2004 – fri netudgave med opdatering.

Michael Bregnsbo og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium. Storhed og fald. 2.* Udg. Aschehoug 2005.

Brian Patrick McGuire: *Da himlen kom nærmere. Fortællinger om Danmarks kristning 700-1300.* Alfa 2008.

Dick Harrison: *Sveriges historia 600-1350.* Norstedts 2009. Ny Sverigeshistorie.

Erik Ulsig: *Danmark 900-1300. Kongemagt og samfund.* Aarhus Universitetsforlag 2011.

Nils Hybel: *Danmark i Europa 750-1300.* Museum Tusulanums Forlag 2003, opdateret fortolkning i "Det danske riges tilblivelse" s 71- 77 i "Vinkler på Vikingetiden".

Skoletjenesten/ Nationalmuseet 2013, undervisningsmateriale til udstillingen "Viking" – kan frit downloades.

Lars Jørgensen: "Offer og kultplads i vikingetiden" s 78-82 i "Vinkler på Vikingetiden". Skoletjenesten/ Nationalmuseet 2013, undervisningsmateriale til udstillingen "Viking" – kan frit downloades. Handler om Tissø- og Lisbjerg-anlæggene.

Annette Damm (red): *Vikingernes Aros.* Moesgaard Museum 2008, afsnit om magtcentre, Lisbjerg-gårdanlægget.

Anne Pedersen: Foredrag på Folkeuniversitet i København 10. marts 2015.

Else Roesdahl og Søren M. Sindbæk: *Borgens formål s 435-464* i **Else Roesdahl, Søren M. Sindbæk og Anne Pedersen (red):** *Aggersborg i vikingetiden. Bebyggelsen og borgen.* Nationalmuseet/Jysk Arkæologisk Selskab 2014. Afsnittet samler den samlede viden om Trelleborgene og de store byggerier i 900-tallet.

Fortælling 8: Om Sven Haraldsen (Tveskæg)

Ganske vist er Harald Gormsen (Blåtand) den første danske konge som er kristnet, og som vi kender fra den store Jellingsten, men kilderne til hans liv er meget usikre og tolkningerne forskellige.

Vi har næsten kun arkæologiske fund til at begrunde vores viden om ham og hans tid. Det er lidt anderledes med hans efterfølger Sven Haraldsen (Tveskæg). Her har vi flere beretninger, der fortæller om hans liv og gerninger. Men meget er stadig gætværk. Pas på beretningerne! - de er præget af deres forfatter og af nedskrivningstidspunktet. Bedre er det med dokumenter og runetekster, – det er rester fra samtiden på samme måde, som arkæologiske fund.

Man kan begynde med at forholde sig kritisk til den klassiske historiefortælling, som historikerne har brugt om Sven Tveskæg og som i høj grad er hentet hos Adam af Bremen. Den lyder omtrent således i en forkortet udgave:

”Den unge Sven gør oprør mod sin fader Harald, der efter en kamp flygter til Jumne (hos venderne på Østersøkysten syd for Danmark), og der dør Harald af sine sår. Harald hentes hjem og begravnes i Roskilde. Sven bliver ny konge, men bekæmper kristendommen. Han bliver straffet herfor og andre erobrer riget og han må i mange år være på flugt hjemmefra som viking (til Norge, England og Skotland), han bliver dog ”kristen igen” og konge i Danmark og Norge, og erobrer tilsidst efter flere flådeangreb England 1013 sammen med sine sønner Harald og Knud”.

Denne historiske fortælling kan man undersøge og diskutere ud fra de få kilder og beretninger, der findes. Oplysningerne om vikingeskibe og Haralds Gormsens (Blåtands) bygningsanlæg kan også inddrages.

Kilder til Sven Haraldsens (Tveskægs) historie A-H

De fleste af disse tekster findes elektronisk på en meget velredigeret hjemmeside med norrøne tekster og tekster om de nordiske lande i vikingetiden sammen med runesten, sagaer og beretninger- ældre historikers og arkæologers tolkninger er også repræsenteret – hjemmesiden: www-heimskringla.no Runesten i Danmark og Hedeby findes på Wikipedia.dk, - Jellingeprojektet under Nationalmuseet har lagt tekster og oversættelserne her.

A. 4 runesten fra Hedeby-levning

To runesten fra Hedeby-området fortæller om Sven Tveskæg, det er Hedeby 1 og 3.

De to andre Sigtrygsten (Hedeby 2 og 4) kan fortælle om perioden op til Harald Blåtands magtovertagelse fra Gorm.

Hedeby 1: Erikstenen

Erikstenen blev fundet i 1796 i Vedelspang tæt ved Hedeby. I dag står stenen på Vikingemuseet i Hedeby.

Gammel nordisk tekst : Þórufr reisti stein þenna, heimþegi Sveins, eptir Eirík, féлага sinn, er varð dauðr, þá drengjar sátu um Heiðabý; en hann var stýrimaðr, drengr harða góðr

Indskriften i oversættelse: ^[SEP]”Thorulv, Svens hirdmand, rejste denne sten efter sin fælle Erik, som fandt døden, da drenge belejrede Hedeby. Han var styrmand og var en dreng med fornemme forældre.”

Stenen er rejst til minde om en mand i Svend Tveskægs hird, som døde i Hedeby, formentlig i kampe i 900-tallet.

Hedeby 2: Den store Sigtrygsten

Den store Sigtrygsten blev fundet i flere stykker i Hedeby's nærmeste omegn ved vadestedet mellem Haddeby Nor og Selk Nor i 1797 og er nu på Vikingemuseet i Hedeby.

Indskriften på gammel nordisk: ^{[[[SEP]]]}”Ásfríðr gerði kuml þau ept Sigtrygg, son sinn ok Gnúpu.”

Indskriften i oversættelse: ^{[[[SEP]]]}”Asfrid gjorde disse minder efter Sigtryg, hendes og Gnupas søn.”

På de to *Sigtrygstene* nævnes medlemmer af en fyrsteslægt, som måske herskede over Hedeby i 900-tallet. Sigtrygs far, Knud (Gnupa), måtte lade sig døbe efter et nederlag i 934 til den tyske konge Henrik 1.

Gnupas søn, Sigtryg var den sidste af slægten. Han blev måske fordrevet fra Danmark af Gorm den Gamle i 930erne, Svend Tveskægs bedstefar. Begge Sigtrygstene er opstillet omkring 950.

Hedeby 3 : Skardestenen

Skardestenen blev fundet i 1857 mellem to gravhøje (de såkaldte Danhøje) tæt ved Dannevirke ikke langt fra Eriksstenen. Skardestenen kaldes også Bustrupstenen, fordi den var opstillet i denne landsby i en periode.

Indskriften på gammel nordisk: ^{[[[SEP]]]}”Sveinn konungr setti stein eptir Skarða, sinn heimþega, er var farinn vestr, en nú varð dauðr at Heiðabý.”

Indskriften i oversættelse: ^{[[[SEP]]]}”Kong Svend satte stenen efter sin hirdmand Skarde, som var draget vestpå, men nu fandt døden ved Hedeby.”

Fig. 1. Skardestenen på Vikingemuseet i Hedeby

Hedeby 4: Den lille Sigtrygsten

Den lille Sigtrygsten blev opdaget i 1887. Stenen var muret ind i Gottorp Slot. Den er nu på Vikingemuseet i Hedeby.

Indskriften på gammel nordisk: ^{[[[SEP]]]}”Ásfríðr gerði kuml þessi, dóttir Óðinkárs, ept Sigtrygg konung, son sinn ok Gnúpu. Gormr reist rúnar.”

Indskriften i oversættelse: ^{[[[SEP]]]}”Asfrid, Odinkars datter, gjorde disse minder efter kong Sigtryg, hendes og Gnupas søn. Gorm ristede runerne.”

Odinkar var et navn som blev brugt i en jysk stormandsslægt i 900-tallet. Der er nævnt bisper i Ribe med navnet Odinkar.

Fig.2. Den lille Sigtrygsten

B. Dokument fra 994 (Kong Aethelred slutter fred med vikingerne/Olav) -levning

Findes oversat i Niels Lund: *Sangen om slaget ved Meldon og andre kilder til Sven Tveskægs og Olav Tryggvessons kampe i England i 990erne*. Museum Tusulanums Forlag 1991. s. 45-47

C. Knud den Stores gerninger (skrevet ca 1042 i St.Omer i Flandern) – beretning om Knud og Sven

Findes delvist oversat i Jørgen Bjernum: *Kilder til vikingetidens historie*. 2.udg. Gyldendal 1965 s 79 og hos Niels Lund: *Harald Blåtands død*. Roskilde Museums Forlag 1998 s 50-51, hele teksten i originalsprog (latin) hos M.Cl.Gertz: *Scriptores Minores Historiæ Danicæ Medii Aevi Bd 2* København 1922 (genoptr. 1970) s 375-426) og oversat af M.Cl.Gertz: *Knud den Stores Liv og Gerninger* (1896), findes også på www.heimskringla.no.

D. Den oldengelske/angelsaksiske krønike (The Laud Chronicle, skrevet ca 1121-54 ud fra ældre krøniker i Petersborough nord for London) - beretning

Findes oversat i uddrag af Jørgen Bjernum: *Kilder til vikingetidens historie*. 2.udg. Gyldendal 1965 s 79, uddrag oversat af Niels Lund i *"Vikingerne i England og hjemme i*

Danmark"-katalog fra udstillingen "Vikingerne i England" på Nationalmuseet 1981 s 11-13 (om Sven Tveskægs erobring). og på moderne engelsk i *Anglo-Saxon Chronicle*, London 1961 oversat af Dorothy Whitelock m.fl. En lidt ældre version med diskussion af kildegrundlag og oversat af G.N.Garmonsway til moderne engelsk fra 1954 ligger på nettet.

E. Adam af Bremen (skrevet ca 1075 i Bremen) - beretning

Findes oversat i Allan A. Lund: *Adam af Bremens krønike*. Wormianum 2000 s 99-116, der er kortere uddrag i Jørgen Bjernum: *Kilder til vikingetidens historie*. 2.udg. Gyldendal 1965 s 63-65, 72, en ældre oversættelse af P.W.Christensen 1862 findes også på Heimskringla.

F. Roskildekrøniken (skrevet o. 1137 i Lund) - beretning

Findes oversat af Michael Gelting: *Roskildekrøniken*. 2 udgave. Wormianum 2002 s 12-16 med et meget omfattende kildekritisk forord, en ældre oversættelse findes på Heimskringla.no af Jørgen Olrik (1898).

G. Saxo (skrevet ca 1200 i Danmark) - beretning

Findes på latin og oversat i Karsten Friis-Jensen/Peter Zeeberg: *Saxo Grammaticus: Gesta Danorum/Danmarkshistorien Bd 1* Gad 2005 s 633-655 (både latin/dansk). En tidligere god oversættelse af Frederik Winkel Horn (1898) findes også på Heimskringla.no.

H. Knytlingasaga (skrevet ca 1250 på Island) - beretning

Findes oversat af Jens Peter Ægidius: *Knytlinge Saga*. Gad 1977 s 15-20. En ældre oversættelse findes på Heimskringla.no af C.C.Rafn (1832).

Fortolkninger og faglig diskussion

Fortolkningerne omkring både Harald og Sven er gennemgået omhyggeligt af historikeren **Niels Lund** i: *Harald Blåtands død*. Roskilde Museums Forlag 1998 og i : *Sangen om slaget ved Meldon og andre kilder*

til *Sven Tveskægs og Olav Tryggvessonss kampe i England i 990erne*. Museum Tusulanums Forlag 1991.

En ældre bredere kildediskussion findes hos:

Inge Skovgaard-Petersen: *Sven Tveskæg i den ældste danske historiografi*. I *"Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen på 60-årsdagen"*. 1966. s 1-38.

Begge historikere viser, hvordan Adam af Bremens tekst påvirker de forskellige senere beretninger og ofte er en ren konstruktion. I *Historisk Tidsskrift* 12 . Række V. Hæfte 2. (1971) s 297-326 har **Aksel E. Christensen** (historiker) og **Erik Moltke** (runolog) undersøgt, om det er Sven Tveskæg eller Svend Estridsen, der nævnes på Eriks- og Skardestenen (Hedeby 1 og 3) – de er begge enige om, at det kun kan være Sven Tveskæg.

Nyere historikeres/arkæologers fortolkninger af Gorm-dynastiets historie med placering af de mange anlæg og deres funktion:

Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark*. Gyldendal 1969.

Inge Skovgaard-Petersen: *Oldtid og Vikingetid s 15-209* i Aksel E. Christensen m.fl. (red.): *Danmarkshistorie Bd 1. Tiden indtil 1340*. Gyldendal 1979.

Niels Lund: *Dansk Socialhistorie Bd 2: Vikingetiden* (1980). Opdaterede overvejelser i *"de hærger og de brænder"*. *Danmark og England i vikingetiden*. Gyldendal 1997.

Else Roesdahl: *The Vikings*. Penguin 1987

Peter Sawyer: *Da Danmark blev Danmark*. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bd 3. 2.udgave (2002) fri netudgave – opdaterede artikler i netudgaven af Den danske Encyklopædi af Sawyer.

Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid 4. Yngre Jernalder og Vikingetid*. Gyldendal 2004 – fri netudgave.

Michael Bregnsbo og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium. Storhed og fald*. 2. Udg. Aschehoug 2005.

Brian Patrick McGuire: *Da himlen kom nærmere. Fortællinger om Danmarks kristning 700-1300*. Alfa 2008

Dick Harrison: *Sveriges historia 600-1350*. Norstedts 2009. Ny Sverigeshistorie.

Erik Ulsig: *Danmark 900-1300. Kongemagt og samfund*. Aarhus Universitetsforlag 2011

Nils Hybel: *Danmark i Europa 750-1300*. Museum Tusulanums Forlag 2003, opdateret fortolkning i *"Det danske riges tilblivelse"* s 71- 77 i *"Vinkler på Vikingetiden"*.

Skoletjenesten/ Nationalmuseet 2013, undervisningsmateriale til udstillingen "Viking" – kan frit downloades.

Lars Jørgensen: *"Offer og kultplads i vikingetiden"* s 78-82 i *"Vinkler på Vikingetiden"*.

Skoletjenesten/ Nationalmuseet 2013, undervisningsmateriale til udstillingen "Viking" – kan frit downloades. Handler om Tissø- og Lisbjerg-anlæggene.

Annette Damm (red): *Vikingernes Aros*. Moesgaard Museum 2008, afsnit om magtcentre, Lisbjerg-gårdanlægget.

Anne Pedersen: *Kongens gård i Jelling* s 158-59 i *Viking*, Nationalmuseet 2013 (Katalog til udstillingen "Viking")

Anne Pedersen: Foredrag på Folkeuniversitet i København 10. marts 2015.

Else Roesdahl og Søren M. Sindbæk:

Borgens formål s 435-464 i **Else Roesdahl,**

Søren M. Sindbæk og Anne Pedersen (red):

Aggersborg i vikingetiden. Bebyggelsen og borgen. Nationalmuseet/Jysk Arkæologisk Selskab 2014. Afsnittet samler den samlede viden om Trelleborgene og de store byggerier i 900-tallet.

Er tolkningen i denne fremstilling i orden eller kan den forbedres? Lav din egen historiefortælling om Sven Haraldsen (Tveskæg) udfra de skriftlige kilder og de arkæologiske fund .

Fortælling 9: Om vikingeskibe i Roskilde Fjord (Skuldelev 1- Roskilde 6)

Vikingeskibet spillede en central rolle i vikingesamfundets måde at fungere på. Gennem en række fund i Norge og Danmark har vi i dag et godt kendskab til forskellige skibstyper og til deres funktion, konstruktion, bemanning og lasteevne.

Spørgsmål til vikingeskibene

1. Undersøg de forskellige typer af skibe, der udvikles fra Nydambåden i 300-tallet til koggen i 1200-tallet. Beskriv bådtyperne – gerne ud fra Skuldelev/Roskildefundene.
2. Hvorfor er der så stor forskel på langskibenes konstruktion og bemanning og fragtskibenes?
3. Hvilke samfundsmæssige krav stilles der til vilkårene på havet, for at fragtskibene kan udvikles og være i overtal på havet?
4. Hvilke ressourcer og hvilken organisation skal være til stede for at store vikingeskibsflåder kan fungere?
5. Hvordan har transportformerne været i Nordatlanten, i de indre danske og norske farvande og i Østersøen?

1. Skuldelev skibene og skibene fra Roskilde

Vikingeskibene i Roskilde Fjord blev fundet i 1957, men selve stedet havde i mange år været kendt som "Margrethes skib" af de lokale fiskere.

En amatørdykker fandt vigtige dele af et vikingeskib – køl, spanter og mastesvin (den egestamme som masten rejses i).

I et par somre dykkede man ned og søgte at bjærge det fundne skib, det viste sig snart, at der var tale om flere skibe. Samlet var der imidlertid tale om 5 forskellige typer af skibe, som var blevet sænket som spærring af fjorden ind mod Roskilde ved Skuldelev.

Skibene blev først frilagt i 1963 ved at man opsatte spunsvægge af jern ude i fjorden og pumpede vandet ud. Skibsresterne blev holdt fugtige og så forsigtigt bragt i land og senere konserveret, så de enkelte trædele fastholdt deres form.

Selve udgravningen foregik med tusindvis af tilskuere og på kun 4 måneder.

Samlingen og monteringen bagefter var et kæmpe puslespil, der varede mange år. De 5 Skuldelev-skibe repræsenterer hver sin specielle vikingeskibstype. Det gør fundet meget interessant og giver oplysninger, der kan få os til at forstå den centrale betydning skibet havde for vikingetidens samfund. Der var eksempler på både det havgående skib, der blev anvendt på handelssejladserne i Nordsøen og over Nordatlanten, på mindre lastskibe (til Østersøen) og på krigsskibe med mange årer og sejl (langskibet). Skibene var bygget forskellige steder (Vestnorge, Irland, Østersøen) og endte altså i Roskilde.

Der blev ret hurtigt opført et funktionelt Vikingeskibsmuseum i Roskilde, hvor de 5 Skuldelevskibe blev monteret og samlet og udstillet.

Der kom en omfattende forskning i gang omkring de gamle vikingeskibe. Museet begyndte at bygge kopier af alle skibene, og man afprøvede derved i praksis skibenes egenskaber og muligheder.

Meget kendt blev især sejladsen med langskibet "Havhingsten" (kopi af Skuldelev 3), der sejlede helt til Dublin i 2007-08.

Fig.1. Skuldelev 1 – Knarr – Havgående skib (HA)

2. Skuldelev 1 –Knarren

Skuldelev 1 er et kraftigt, havgående lastskib, den skibstype man kalder en ”knarr”. Skibet

Materiale: fyr, eg, lind. ^[L] _[SEP] Længde: 15,84 m. Bredde: 4,8 m. ^[L] _[SEP] Dybgang: 1 m. Åretal: 2-4. Besætning: 6-8 mand. Sejlareal: ca. 90 m ² . Gennemsnitsfart: ca. 5 knob. Topfart: ca. 13 knob. ^[L] _[SEP] Datering: ca.1030. ^[L] _[SEP] Byggested: Vestnorge. ^[L] _[SEP] Bevaret: ca. 60 %
--

er bygget af kraftige fyrreplanker i Sognefjorden (Vestnorge) og senere repareret flere gange med egetræ ved Oslofjorden og i Østdanmark. Det har dæk for og agter med et åbent lastrum midtskibs.

Besætningen var på 6-8 mand. Knarren er som skibstype især kendt fra sejladserne mellem Bergen/Vestnorge-Færøerne-Island og Grønland, men har altså også været anvendt i Nordsøen, Kattegat og Østersøen. Det har været i stand til at holde en gennemsnitsfart på ca. 5-7 knob. Både i de islandske sagaer og i sagaerne om nordboerne på Grønland omtales skibstypen. Det er med denne skibstype vikingerne krydsede Nordatlanten, hvor de nåede helt frem til Amerika omkring år 1000 (L'Anse aux Meadows, Newfoundland).

3. Roskilde 6 - Langskib ”kongeskibet”

Under en omfattende udgravning i selve Roskilde havn, da man konstruerede en ny museumsø med bygninger til skibsarkæologi og værft for gamle træskibe, blev der 1996-98 udgravet endnu 9 skibe fra vikingetiden og middelalderen.

Roskilde 6-skibet var det ældste skib i fundet og er det længste vikingeskib (37 m), der er fundet indtil nu.

Fig.2. Roskilde 6 Langskib (HA)

Det næsten 38 m lange ”mobile” Roskilde 6 opstillet i Nationalmuseets Egmonthal 2013. Stor dele af kølen er bevaret, ca 20 % af skroget er bevaret, men intet af mast og rigning.

Skibet er bygget omkring 1025 (årringsdateret) af de fineste kløvede egeplanker i Oslo-området. Det har været et meget let skib med en dybgang på bare 85 cm og med 40 par åretolde. Det har været et af de største og letteste langskibe og er dermed et specialiseret krigsskib, der kunne komme hurtigt frem og rumme mange krigere.

Materiale: eg, fyr Længde: 37,27 m Bredde 3,99 m Datering: ca. 1025 Byggested: Oslo-området Repareret i Østersøområdet efter 1039 Åretal: 78-80 Besætning: op til 100 Dybgang: 83,5 cm Bevaret: 20%

Skibet er på et eller andet tidspunkt efter 1039 blevet repareret i Østersøområdet langt fra dets byggested.

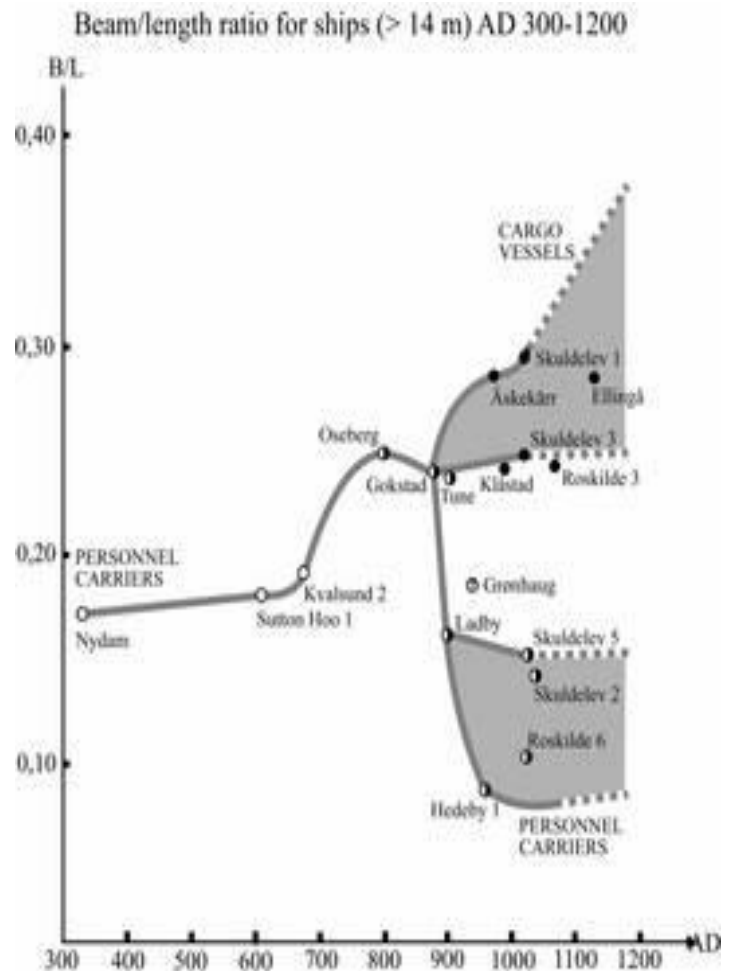
Vi kender ikke præcist til ejer eller bygherre. Men arkæologerne har gættet på, at det har været Knud den Stores eller Olav den Helliges kongeskib. De to konger kæmpede om magten i Norge netop i årene omkring 1025-30 og derfor kan begge have haft skibet. Skibet er af samme type som Ladby-skibet, Skuldelev 2 (langskib bygget i Dublin) og Hedeby 1 (nedbrændt langskib i Hedeby havn fra Hedeby), men er altså meget længere. Disse kendte fire udgravede langskibe er karakteriseret ved netop at være specialiserede krigsfartøjer, der er hurtige, kan sejle på meget lavt vand og er lette i deres konstruktion og kan rumme mange krigere. Selve skibet blev rekonstrueret gennem en langvarig og krævende proces med polyethylenglukol og frysetørring. Efter 15 år med bevaringsprocesser er de behandlede trærester nu opsat i et mobilt stålskelet, der tydeligt viser skibets længde og profil. ”Skibet” kan nu afmonteres stålskelettet og ”pakkes sammen” og flyttes uden større problemer.

Det ”mobile” Roskilde 6-skib var første gang udstillet på vikingeutstillingen på Nationalmuseet i 2013 og fortsatte rundt til museer i London og Berlin. Det ligger normalt i Brede og venter på at blive udstillet.

4. Skibe og skibstyper – og deres betydning

Der er efterhånden fundet mange skibe fra vikingetiden. Det er typisk, at i perioden 700-1050 er de meget forskellige skibstyper udviklet, der viser hvor betydningsfuldt transport over vand var, og hvor differentieret skibene kunne konstrueres efter behov og formål.

Fra de fund, vi har, er det klart, at langt de fleste både har været små. Der er fra perioden også fundet mange ”stammebåde” – udhulede egestammer, som har været anvendt i åløb og i de indre farvande, og som kun har kunnet have en last på nogle få hundrede kilo.

Fig 3. Udgravede vikingeskibe
Bredde/længde-indeks for skandinaviske skibe fra jernalder, vikingetid og tidlig middelalder.

Om indekset

Indekset er beregnet som bredden/længden og angiver udviklingen fra de første klinkbyggede roede både til de to specialiserede typer vikingeskibe: *langskibene* (personnel carriers) og *lastskibene* (cargo carriers) – kilde: Vikingeskibsmuseet, Roskilde

Skibene med sejl kom til i Norden mellem 400-700 og de blev derefter udviklet i to retninger.

Der var de meget *lette, klinkbyggede og mandskabs-orienterede konstruktioner*, der netop med mange roere hurtigt kunne komme frem og hurtigt forsvinde.

Roerne sad på tofter beskyttet af skjolde og var trænedede krigere. Denne skibstype kalder man "langskibe". Deres dybgang var lille, så de kunne sejle ind i lavvandede områder og direkte op på en lav kyst. Denne type blev især udviklet i 900-tallet med de længste skibe i 1000-tallet.

Der var de mere *last-orienterede, brede klinkbyggede skibe*, der med sejl, som var mere afhængige af vind og vejr, kunne krydse op mod vinden, men som kun havde en besætning på få mand (oftest 6-8).

Fælles for konstruktionen af begge typer var den klinkbyggede båd med køl og et efterhånden stort kølsvin, der kunne fastholde masten, selv under et hårdt vindpres. Begge bådtyper havde styråre i styrbordside. Håndværksmæssigt var der tale om en skibskonstruktion, som var meget udviklet, og hvor hvert skib havde sin egen form og konstruktion, men der krævedes mange

håndværksmæssige færdigheder for at bygge dem, og de var fælles for de to skibstyper. Skibene blev bygget i hele det nordiske område og i Østersøen. I det slaviske område kendte man også til byggeteknikken og der er også fund herfra.

Begge typer skibe udvikledes stadig frem til 1200 nu med stadig større lasteevne, hvorefter en anden mere fragt-orienteret bådtype – koggen – blev udviklet.

De større skibe var meget ressourcekrævende, når de skulle bygges. Det har været begrænset, hvor stor en flåde en konge eller en vikingfyrste selv har kunnet fremskaffe. Man må regne med, at de store angrebsflåder mod England i slutningen af 900-tallet og i begyndelsen af 1000-tallet har været samlet af flere vikingehøvdinge, der har arbejdet i fællesskab.

Fig. 4. Skibsoversigt- udvalgte fundne (vikinge)skibe

kilde: Kim Hjarðar & Vegard Vike: *Vikinger i Krig*. Turbine 2014

TID	Navn	længde/bredde	type	mandskab	last
320	Nydam, dk	23,5/3,5 m	klinkbygget u.sejl	mindst 56	
690	Kvalsund, no	18/3,2 m	uden sejl	mindst 21	
780	Grønhaug, no	15-17/3 m	ældst fundne sejlskib		
825-50	Hedeby, ty	17-20/2,7-3,5 m	mindre end Tuneskibet, men ligner		
890	Gokstad, no	23,8/5,2 m	pragtskib, kystsejlads	mindst 30	
900	Tune, no	18,7/4 m	stor bæreevne, stort sejl	24 roere	
900-50	Ladby, dk	22/3 m	langskib lignende	32 roere	
900	Rogne, no		dårligt bevaret ligner Tune-skibet		
930	Äskekärr, sv	16 m	knarr		
985	Hedeby 1, ty	30,9/2,7	langskib	60 roere	
990	Hasnæs, dk	dårligt bevaret	langskib		
998	Klåstad, no	21/4,5 m	knarr-		
1025	Hedeby 2, ty	22,1/6,2 m	knarr-lastskib		60 tons
1025	Roskilde 6, da	37/4 m	langskib (længste fund)	78 roere (100 mand)	
1030	Skuldelev 1, da	16/ 4,8 m	knarr	6-8	24 tons
1030	Skuldelev 5, da	17,5/2,5 m	langskib (lille)	26 roere, 30 krigere	
1040	Skuldelev 3, da	14/3,3 m	byrding (lille lastskib)	5-6	4 tons
1042	Skuldelev 2, da	30/3,8 m	langskib	60 roere, 70-80 krigere	
1060	Roskilde 3, da	18/4,4 m	knarr		11 tons
<i>Skib nævnt i saga:</i>					
	<i>Ormen den lange, no</i>	52 m	langskib	120 roere	
	Bygget til Olav Tryggveson o. 998				
	<i>Ormen, no</i>	?	langskib	70 roere	
	Bygget til Harald Hårderåde o. 1060				

Ved nutidens rekonstruktion og genskabelse af de 5 Skuldelevskibe har vi fået et ret godt billede af det ressourceforbrug, der har været nødvendigt til konstruktionen af de fundne skibstyper.

Kravene til både store, lige og høje egestammer (til kløvning af planker) og udvalgte krogede grene (til spanter og andet) har været meget stort. Hertil kom de store mængder af trækul til uds melting af den myremalm, som skulle bruges til at fremstille nagler.

Endelig har der været store krav til tovværk og sejldug (uld eller hør), som har krævet megen arbejdskraft at fremstille.

Der har også været store krav til de enkelte krigeres udrustning (hjelm, rustning, skjold, sværd, økser, buer, spyd og lanser blev massefremstillet). Det har kun været store landsdele og landområder med mange mennesker, der har kunnet præstere så omfattende ressourcer og har stillet den nødvendige arbejdskraft til rådighed for fyrsten. Især problemerne med kontrol af skovenes ressourcer har det været vigtigt at regulere. Det har især været i Østjylland, på Øerne og i Skånelandene, at der har været tilgængelige skovressourcer.

Meget mere end 300 skibe har den enkelte konge eller vikingefyrste nok ikke været i stand til selv at organisere, mener forskerne på vikingeskibsmuseet i Roskilde. Den enkelte høvding eller stormand har måske kunnet samle omkring 5 skibe, - større flåder har krævet samarbejde og alliancer mellem mange stormænd.**5. Litteratur og henvisninger**
Kim Hjardar & Vegard Vike: *Vikinger i Krig*. Turbine 2014 har s 135-52 en god oversigt over vikingeskibets udvikling.
Annette Lassen (red): *Islændingesagaerne Bd V*, Saga Forlag, Reykjavik 2014 har s 450-56 i afsnittet ”Skibet” en gennemgang af de mange skibstyper, der nævnes i sageteksterne og af de begreber, der bruges om skibene og deres forskellige dele.

Peter Pentz: *Skibet og vikingerne s 203-27 i Viking*, Nationalmuseet 2013 (Katalog til udstillingen ”Viking”) redegør for ”skibets” betydning.

De 5 Skuldelevskibe kan ses på Vikingeskibsmuseet i Roskilde og de 5 skibe gennemgås her: www.vikingskibsmuseet.dk eller i **Olaf Olsen og Ole Grumlin-**

Pedersen: *Fem vikingeskibe fra Roskilde Fjord*; Vikingeskibshallen i Roskilde 1969.

Roskilde 6 langskibet gennemgås i:

Jan Bill: *Langskibet Roskilde 6 s 228-233 i Viking*, Nationalmuseet 2013 (Katalog til udstillingen ”Viking”) og i:

Kristiane Strætkvern: *Konserveringen af langskibet Roskilde 6 s 234-37 i Viking*, Nationalmuseet 2013 (Katalog til udstillingen ”Viking”).

Der er flere oplysninger om langskibene på www.vikingskibsmuseet.dk.

og i: **Anton Englert, Søren Nielsen og Morten Ravn:** *Vikingetidens langskib og eksperimentel arkæologi s 44-58 i ”Vinkler på Vikingetiden ”*. Skoletjenesten/ Nationalmuseet 2013, undervisningsmateriale til udstillingen ”Viking” – kan frit downloades.

Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid*. Gyldendal 2004 – fri netudgave, giver en omfattende beskrivelse udfra et arkæologisk synspunkt.

Ole Crumlin-Pedersen, Mogens Schou Jørgensen og Torsten Edgren: *Skibe og samfærdsel s 42-51, s 228-31 (fund) i Else Roesdahl (red): Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200*. Nationalmuseet 1992 er katalog fra den store vikingeutstilling lige efter Sovjets sammenbrud.

Else Roesdahl: *The Vikings*. Penguin 1987 er en grundig arkæologisk beskrivelse med mange fundrede gørelser.

Morten Ravn phd-projekt om *krigsflåder i vikingetiden* (under udgivelse fra Vikingeskibsmuseet), foredrag på Folkeuniversitetet i København forår 2015.

Videnstekst: 2. Ekspansion, plyndringer og Nordsøimperiet – 700 – 1050 Vikingetidens historie

Oversigt til videnstekst

- **Vikingetogene - plyndrings- og tributsamfund** Vikingernes plyndring og kolonisering og de nærmeste imperier- frankerriket, det østromerske rige og kalifaterne i øst og vest
- **Vikingekonger og Nordsøimperiet** Sven Tveskægs og Knud den Stores Nordsøimperium,
- **Plyndringsøkonomien afløses af ejendomsbaseret overskudstilegnelse og kongemagt**

Læs vidensteksten igennem – undersøg hvilke temaer teksten behandler?

- **undersøg:** de materielle levevilkår i perioden 700-1050 – sker der en udvikling? kommer der ny teknik, kommer der nye kontakter? - findes der nye måder at dyrke på? – nye måder at skaffe overskud på? – nye måder at fordele produktionen på?
- **undersøg:** hvilke befolkningsgrupper/klasser er der i samfundet? Hvilke opfattelser har de?
- **undersøg:** hvem bestemmer? Er der grupper / klasser i samfundet, der er organiseret og som har magt? Kommer der nye magtgrupper til i løbet af perioden? Er magthaverne enige og udøver de magten i fællesskab? Hvem bestemmer magthaverne over og hvilke midler anvender de?

1. Vikingetogene – plyndrings- og tributsamfund

Vikingetiden 700-1050

Perioden mellem 700 og 1050 kaldes blandt nordiske historikere for ”vikingetiden” og er den tidligste periode, hvor de skriftlige kilder giver os viden om både samfundets opbygning og om nogle af de personer og slægtsgrupper, som har magt i samfundet. Det nordiske vikingesamfund bestod af en række lokalt organiserede bygde- og egnessamfund.

I løbet af vikingetiden og især frem til 1100 udvikledes i Norden tre mere fast organiserede kongeriger: Danmark, Norge og Sverige.

Hvert ”rige” var rettet mod ekspansion og berigelsestogter, der inddrog de nærmeste nabolande og områder. Der var meget skiftende herskersammenhænge i hele Skandinavien og ingen af de tre kongedømmer var klart afgrænset i vikingetiden. Bedst kender vi til forholdene i Danmark og Norge – først fra midten af 1000-tallet kender vi nærmere til de svenske forhold.

Herskerfamilierne og deres alliancepartnere dækkede hver forskellige bygder og egne i

Skandinavien. Og der var skiftende alliancemønstre mellem herskerfamilierne. Ofte herskede en vikingekonge på tværs af det, der senere blev til de tre riger, og herskerne kunne også samtidig udøve sin magt i naboområderne til Norden.

I forbindelse med vikingetogene fandtes der også vikingeflåder, som under uafhængige og selvstændige ledere plyndrede og skaffede sig rigdomme i både øst og vest, og hvor lederne kunne vende ”hjem” og stille krav om at få del i magten lokalt.

Ekspansionen fra Skandinavien var rettet både mod øst (i Østersøen, mod Finland og de baltiske lande og ind i Rusland), mod sydvest (til Frankerriket, England, Spanien og Middelhavet) og mod nordvest i Nordatlanten (til Orkneyøerne, Shetlandsøerne, Færøerne, Hebriderne, Man, Nordvestengland, Irland, Island og Grønland).

Naboiimperier: Det arabiske kalifat, Frankerriket/Den tysk-romerske kejser og Det østromerske Rige

Ved Romerrikets sammenbrud omkring 400 etablerede de germanske og slaviske stammefolk på hele den romerske østgrænse fra Nordsøen til Alperne nye riger, hvor krigere og stammekonger overtog de gamle romerske provinser.

Det største rige, der udvikledes i Vesteuropa, var *Frankeriget*. Allerede i 400-tallet blev frankerkongen kristen og den frankiske kongefamilie: ”merovingerne” etablerede med årene et samfund med stor magt og indflydelse. Men endnu større og med stor betydning for transithandelsruterne veje mellem vest og øst var *de arabiske riger* i Middelhavet – og i Mellemøsten syd og øst for Europa.

Den arabiske ekspansion bredte sig i 700-tallet både mod sydvest til Spanien (Cordoba-kalifatet), til Sicilien og mod sydøst (Baghdad-kalifatet) ind i det nuværende Iran og Pakistan.

I 711 gik en muslimsk hær over til Gibraltar og araberne erobrede efterhånden størstedelen af den iberiske halvø. Arabiske købmænd nåede frem til Østersøen ad floderne til den finske bugt helt ovre fra Volga, og de kendte og besøgte Hedeby.

Et tredje imperium, der betød meget i Norden var det gamle *Østromerske rige* med basis i Byzans/Konstantinopel. Herfra var der allerede i midten af 800-tallet tæt kontakt over Sortehavet og videre ad de ukrainske, russiske og baltiske floder nordpå til Østersøen og dermed til de skandinaviske lande.

Den østromerske kejser havde i 900-tallet og derefter i flere generationer en stor livgarde, ”væringerne”, der bestod af vikingekrigere fra Skandinavien.

Fra Byzans, Kiev og Novgorod kom der, - med kristningen af Kiev-fyrsterne o.950,- ortodokse kristne missionærer til de nordøstlige dele af Østersøområdet.

Frankerne og Karl den Store

De muslimske hære trængte op over Pyrenæerne i 720erne og blev i 732 stoppet af frankerlederen Karl Martel ved Poitiers 300 km syd for Paris. Han var det første medlem af en ny frankisk kongeslægt ”karolingerne”, og hans søn Pepin blev kronet til konge af paven i 754.

Efterfølgeren Karl den Store (768-814) udvidede Frankeriget mod nord og øst og undertvang sakserne og slaviske stammer

gennem mange blodige felttog. Hans tropper gik over Elben flere steder og truede derved magthaverne i Sydsandinavien og de slaviske folkeslag ved Østersøen.

Hedeby og Dannevirke blev i denne sammenhæng nævnt for første gang i de frankiske kilder. Frankernes rige blev med erobringen af saksernes område og dele af de slaviske områder udvidet til det meste af det nuværende Tyskland.

Frankeriget blev også udvidet mod syd ned i Italien og Spanien. Longobarder-rigerne i Italien og landområder fra de nye muslimske magthavere syd for Pyrenæerne i det nuværende Catalonien og Baskerlandet blev erobret.

Juledag år 800 blev frankerkongen Karl den Store så kronet som romersk kejser af paven i Peterskirken i Rom. Dermed var både Romerkirken og Frankeriget i alliance blevet de betydende magthavere i Vesteuropa.

Den frankiske trussel

Det frankiske rige udgjorde dermed den alvorligste trussel for de skandinaviske herskerfamilier og fra o.750 kender vi navne og begivenheder i Skandinavien, som frankiske kilder omtaler.

Konger og fordrevne stormænd fra Jylland og Sydsandinavien var i kontakt med Frankeriget. Og vi kender nu navnene på en række danske konger. Under den danske kong Godfred (ca. 800-810) var der åben konflikt mellem frankerne og kongens styrker. En flåde af vikingeskibe truede Frisland og Rhinmundingen og ved kongens død i 810 sluttede frankerne fred med Godfreds søn Hemming.

Det lykkedes ikke for Frankeriget at etablere sig sikkert nord for Elben. Ud fra oplysningerne om de danske konger og stormænd, der i perioder var knyttet til Frankeriget, mens de opholdt sig i eksil og søgte støtte til at komme tilbage, kan man i dag forstå, at der var tale om en stærk modstander i nord til det ekspanderende Frankerrige.

De mægtige familier nordfra forstod at skabe alliancer og støttede de saksiske og slaviske oprør mod frankerne for derved at mindske den frankiske trussel mod sig selv. I perioder herskede de i Frisland og i det nuværende Holland.

Den frankiske ekspansion mod nord og øst, der undertvang friserne, sakserne og slaverne, var kombineret med en udbredt tvangskristning og missionsvirksomhed. Det vakte i perioder voldsom modstand og har utvivlsomt påvirket herskerfamilierne i Jylland og Sydskandinavien.

Allerede i begyndelsen af 700-tallet var den angelsaksiske munk Willibrord på missionstog til ”dannerne” efter, at han havde måttet opgive friserfolket for en tid.

Men det er først fra 800-tallet, at vi hører om de første kristne missionærer, der fra Frankeriget kommer til Norden (Ansgar 826).

Vi kender ikke meget til andre missionærer, men både irske, angelsaksiske og måske græsk-ortodokse missionærer kan være på vej ind i det skandinaviske område efter 700.

Vikingetogter – plyndring og kolonisering

Det er stadig vanskeligt ud fra de overleverede skriftlige kilder med sikkerhed at forstå og beskrive vikingesamfundene. Normalt understreger nordiske historikere, at selvom vikingetogene er voldelige og ofte røveriske foretagender, så var der i Skandinavien tale om stærkt regulerede samfund med meget omfattende handelsforbindelser, med udviklet landbrug og handelspladser i vækst og efterhånden en centraliseret fyrstemat.

Således var der mange tegn på en højt udviklet civilisation.

Men andre fortolkninger er også fremme. Ud fra de mange kilder, der belyser overfald og plyndringer – (og som ofte blev nedskrevet af de overfaldne munkes efterkommere) – gives der et langt mere pessimistisk og brutalt billede af vikingesamfundene. Her lægges vægt på den plyndringsøkonomi, der opstod. Her beskrives vikingetogternes store omfang,

de omfattende ødelæggelser som vikingestyrkerne gennemførte i de områder de plyndrede, og den kolonisation, der blev igangsat.

Man kan direkte tale om en tribut- og plyndringsøkonomi, hvor vikingeflokkene besatte et landområde og pressede sølv, guld og slaver ud som betaling for ”beskyttelse” og for ikke fortsat at plyndre og afbrænde gårde og byer.

Dele af England, Irland og Vestfrankrig oplevede dette i 800-tallet i meget stort omfang. Nogle af de mange rigdomme, der førtes væk, genfindes i de mange skattefund fra norske, svenske og danske vikingegrave. Det drejer sig både om genstande og mønter. Fra senere nedskrevne islandske sagaer, fra samtidige rester af kvad og af tekster og billeder på runesten – og fra frankiske og angelsaksiske kilder – kan vi til en vis grad forstå de forestillinger høvdingeklassen og vikingekongerne havde. Der var tale om en krigerideologi – der sammen med Asa-troen – hylder den kæmpende og ærefulde kriger. Kongen skal være gavmild og give gaver og krigerne skal være tro og kæmpe for deres troskab til hirdens leder og for deres egen ære.

Nordatlanten: Island og Grønland

I Nordatlanten blev Færøerne, Orkneyøerne, Shetlandsøerne, Island og Grønland direkte overtaget af vikingebønder og fiskere, der skabte samfund, som mindede om det, de kom fra.

De keltiske folk, der beboede øerne nord og vest for Skotland flygtede eller blev udryddet og kvinderne bortført.

Jarler og høvdinge på storgårde og slægtsalliancer, der kontrollerede tinget og magtudøvelsen er karakteristisk for disse nye koloniserede områder.

Interessant er det, at Island og Grønland først sent kom under en konges magt (de blev dele af kongeriget Norge 1261-62), og at de længe efter koloniseringen opretholdt et selvstændigt selvstyrende samfund, hvor det var tinget og slægtskabsalliancerne, der sikrede freden og en fælles lovgivning. Det

islandske samfund manglede det, man i dag kalder en ”udøvende magt”, der på samfundets vegne kunne sikre at lov og ret blev overholdt. Kun de store magthavende slægter kunne forsvare sig og sørge for at tingets beslutninger blev gennemført. Det islandske Alting fungerede mere som et redskab til konfliktløsning end som en lovgivende og udøvende magtinstans i samfundet.

2. Vikingekonger og Nordsøimperiet

800-tallets vikingeaktiviteter – kolonisering

Vikingetogene ændrede karakter i løbet af perioden 700-1060.

I begyndelsen var der tale om mindre flåder af vikingeskibe, der sejlede op ad de franske og engelske floder, hvor vikingerne plyndrede og afbrændte klostre, landsbyer og byer. I nogle sammenhænge var det de lokale, der gjorde modstand og besejrede de fremmede. I andre sammenhænge slap vikingerne væk med bytte og tilfangetagne.

På mange måder tyder vikingetogene på, at det var de lokale stormandsfamilier i Norden, der følte sig truet ved den frankiske ekspansion mod nord og som igangsatte de mange store angreb fra omkring 800.

Derved udvikledes den krigs- og plyndringsøkonomi, hvor slavefangst og plyndringer gav omfattende indtægter og knyttede store grupper af trænedede krigere til de succesrige stormænd og vikingekonger, der organiserede angrebene og plyndringerne. Det virkede tilbage på de skandinaviske samfund, hvor opretholdelsen af store hirdfølger og alliancer mellem slægtsgrupper blev vigtigt for at fastholde styrke og magt, der kunne modstå andres angreb og overgreb. Hvor vikingeflåderne i begyndelsen mere var mindre plyndringstog overgik angrebene hurtigt til at være længerevarende med omfattende systematisk udplyndring, hvor flådernes mandskab overvintrede og blandede sig i de lokale politiske sammenhænge og måske senere helt overtog det lokale samfund.

Det skete både i England, i Irland, i Frankrig og i Nordspanien. Vikingerne indgik alliancer med lokale ledere og herskere og modtog tribut og beskyttelsespenge og slog sig ned mere varigt og blev en del af de lokale riger.

Normandiet koloniseres

Ind i 800-tallet blev angrebene særligt rettet mod Vest- og Nordfrankrig, da Frankeriget svækkedes efter Karl den Stores død 814 og kejserriget blev opdelt mellem de forskellige efterfølgere, der i perioder var i åben borgerkrig med hinanden.

Det er helt klart, at de store vikingeflåders ledere havde kendskab til splittelsen i Frankeriget og udnyttede de forskellige tronstridigheder.

Enkelte flåder nåede i midten af 800-tallet frem til det muslimske Spanien og angreb Sevilla, og også enkelte sydfranske byer helt inde i Middelhavet blev plyndret.

Især de nordfranske floder – Seinen, Loire, og områder ved flodmundingerne blev besat af vikingeflåderne, der overvintrede.

I 912 fik vikingelederen Rolf en aftale med frankerkongen Karl den Enfoldige, om at beskytte Nordfrankrig mod at Rolf fik rådighed over en del af Normandiet. Han blev gift med kongens søster og lod sig samtidig kristne.

I løbet af 900-tallet blev vikingeherskeren og hans slægt hertuger af Normandiet og en af efterfølgerne var Vilhelm Bastard eller Erobreren, der senere som ”normannernes leder” gennemførte erobringen af England i 1066. ”Normannerne” og deres efterkommere gennemførte også krigstog i Middelhavet og underlagde sig Sicilien og Syditalien i slutningen af 1000-tallet.

Danelagen koloniseres

I sidste halvdel af 800-tallet var størstedelen af Øst- og Nordengland blevet helt overtaget af vikinger.

East Anglia blev overtaget 861, Northumbria 867 og Mercia i 874. Området NØ for London op til York havde nu et nordisk retssystem med mange nordiske stednavne. Området blev

betegnet ”Danelagen” og var i perioder et uafhængigt vikingesamfund styret af vikingekonger eller jarler.

Med center i York i landskabet Northumbria var der opstået et norsk orienteret vikingerige, der senere også kontrollerede dele af Nordvest-England og knyttede de skotske øer fra Man til Hebriderne til sig.

Norske vikinger etablerede sig også i Irland med udgangspunkt i Dublin, som de grundlagde.

Store dele af England var da under vikingehærenes kontrol, men da et omfattende vinterangreb på Wessex-kongen Alfred den Store i 878 mislykkedes, fik denne efterhånden generobret kontrollen med Syd-England.

Kongen af Wessex begyndte nu at organisere modangreb på de områder, som vikingerne kontrollerede.

De etablerede vikingeherskerfamilier i både York og i Danelagen blev nu en del af den ”normale” engelske politiske sammenhæng, mange var også kristnede. Wessex-kongen søgte atter at samle England til ét rige og gennem en fleksibel alliancepolitik med de nye vikingeherskere lykkedes det efterhånden.

Pres fra de tysk-romerske kejsere

Efterfølgerne til Karl den Store i Nordtyskland - de tyske konger og senere de tysk-romerske kejsere pressede stadig på sydfra mod det danske område, og den danske kong Horik organiserede angreb på Hamburg 845 og tidligere var den store handelsby ved Rhinens udløb (Dorestad) blevet plyndret. Missionærer fra missionsbispens i Bremen-Hamburg etablerede sig efterhånden på de store danske og svenske handelspladser (Ribe, Hedeby, Birka) og prøvede at påvirke de lokale magthavere.

900-tallets vikingeaktiviteter – kendte konger i Danmark fra o. 930

Presset på den jyske halvø sydfra fortsatte ind i 900-tallet. Slaverne (især abodritterne) i det nuværende Holsten og de jyske konger var i tæt forbindelse med hinanden og de tysk-

romerske kejsere søgte stadig at kontrollere de slaviske grupper nordfor Elben og mod øst ind i det slaviske og polske område.

Hvor kejseren ikke kunne gennemtvinge sin politik med vold søgte han gennem fortsat støtte til Hamburg-Bremen-missionen at øge sin politiske indflydelse i Norden.

Bremerkirken udnævnte lokale biskoper i Hedeby, Århus og Ribe, - og senere i Odense. Fra ca. 930 kender vi til en ubrudt række af ”danske konger”. De lokale danske konger Gorm den Gamle (død ca. 958) og hans søn Harald Blåtand (ca. 958-ca. 986) var da i modsætning til de tysk-romerske kejsere. Men de fandt en måde at klare truslerne sydfra på.

Harald Blåtand – Trelleborge og kristen konge over ”al Danmark og Norge”

Harald Blåtand lod sig kristne senest 965 og blev på denne måde ligestillet med andre kristne fyrster (samme proces skete samtidig i Polen og Tjekkiet).

Det var dermed blevet vanskeligere for kejseren at angribe en anden ”kristen fyrste”, og Harald undgik at være underlagt den tysk-romerske kejser Otto den Store (936-73). Omkring 968 forbedrede Harald Dannevirke og byggede en halvkredsvold syd for Hedeby. Forinden under Gorm var Ribe, Århus og Hedeby sandsynligvis blevet befæstet. Meget tyder på at Harald under Otto II (kejser 973-983) o. 973 angreb syd for Elben og på den måde udløste et gengældelsesangreb, hvor Otto den II's folk måske erobrede den sydlige del af Jylland og Hedeby.

I en meget kort årrække omkring 981-82 gennemførte Harald opbygningen af mindst fem eller seks ”Trelleborge” placeret udover Jylland, Øerne og måske i Skåne. Samtidig blev den store vejbro over Vejle ådal anlagt, der sikrede direkte adgang til det store nykonstruerede gravmæle i Jelling.

Efter Otto II's nederlag mod araberne i Syditalien i 982 generobrede Harald så kontrollen med Hedeby og Dannevirke. Trelleborgene, Jellinganlægget med palisader, høje og Jellingestenene og kongens overgang til kristendommen i den romersk-katolske

variant fortæller vigtige ting om det danske kongedømme. Kongen havde nu kontrol over store områder rundt om Kattegat. Fra Sydnorge (Oslofjorden) til Jylland, Øerne og Skåne. De store Trelleborgsanlæg holdt snart op med at fungere (de har højst været i funktion 15-20 år). Historikere diskuterer stadig deres funktion og tilblivelse. Meget tyder på, at der er tale om tvangsanlæg, hvorfra kongelige fogeder udøvede kontrol med det omgivende land og sikrede kongemagten tribut og ydelser. Aggersborg ved Limfjorden, der var langt større end de øvrige "trelleborge", må da være rettet mod kontrollen af Sydnorge. Fra runesten ved vi, at Harald var gift med en fyrstedatter fra abodriterne, et slavisk folkeslag i det nuværende Holsten. Ved at indføre kristendommen og få høvdingeslægterne til at blive kristne, sikrede kongen også sin egen magt. Her forsøgte Harald – og siden sønnen Sven at holde sig uafhængige af ærkebisen i Bremen. Ærkebisen var for tæt knyttet til den tysk-romerske kejser og kunne på den måde gennem missionsbisperne i Hedeby, Århus, Ribe og senere Odense prøve at påvirke udviklingen i Danmark. Derfor hentede de danske konger egne missionsbisper og missionærer i England.

Sven Tveskæg – mellem øst- og vestekspansion

De danske herskerfamilier var i 900-tallet i høj grad orienteret mod nord, syd og øst. De vældige rigdomme – den store strøm af arabisk sølv -, der strømmede ind fra kalifatet gennem de russiske floder med baggrund i vikingernes salg af pelsværk, honning, rav, sværd og slaver ophørte, da handelsbetingelserne ændredes i slutningen af 900-tallet. Sølvminerne i Kalifatets østlige dele var udtømt o.1000. De nye russiske fyrster på handelspladserne i Novgorod, Jaroslav og Kiev tog nu også deres del af gevinsterne. Måske var det derfor vikingetogene nu ændrede karakter og for en tid atter gik mere mod vest, hvor

modsatningerne mellem de forskellige kongesønner i England i slutningen af 900-tallet åbnede op for nye vikingetog. Det er meget uklart, hvordan og hvornår den næste konge - Sven Tveskæg - kom til magten i Danmark, det kan allerede være sket omkring 980.

Sene kilder siger, at han gjorde oprør mod sin far kong Harald og dræbte ham. Men meget tyder på, at han fulgte i sin fars fodspor og sikrede sig ressourcer og aftaler med de mange stormandsslægter og hirdfølger, så nye vikingetog til England kunne genoptages i meget større omfang end tidligere og truslen fra den tysk-romerske kejser (Otto den III 983-1002) samtidig kunne afvises.

Det angelsaksiske kongerige atter samlet 954

I løbet af 900-tallet havde Wessex-kongerne atter fået samlet hele England til et fælles rige. De lokale vikingeherskere indgik nu i det samfundssystem, som de angelsaksiske konger genetablerede.

Det sidste vikingestyrede område omkring York under den norske vikingekonge Erik Blodøkse blev i 954 overtaget af den engelske konge.

Under angelsakseren kong Edgar 957-975 var der tale om en fredelig periode i England. Men herefter kom der tronstridigheder og de forskellige dele af den angelsaksiske kongeslægt bekæmpede hinanden. Og fra 990erne begyndte så den anden store bølge af vikingetog til England.

Det angelsaksiske samfund havde en fastorganiseret kongelig administration, en velorganiseret kirke med bisper og klostre - og vigtigt for handelen mange veludviklede bysamfund med møntsystem, markedshandel og en omfattende kongelig skatteopkrævning. Det sidste fik betydning, da de angelsaksiske konger blev tvunget til "at købe sig fred" for de store vikingeflåder fra 990-1017 og dermed skulle finansiere de enorme beløb, som "danegælden" udgjorde.

Nordsøimperiet - Sven Tveskæg og erobringen af England

I 991 og 994 var vikingekongerne Sven Tveskæg og Olav Tryggveson fælles om at organisere angreb på den engelske syd- og østkyst. Her blev Olav købt til fred af den engelske kong Æthelred i 994 og lod sig kristne og vendte så hjem for at erobre Norge. De to vikingekonger var da blevet rivaler på hjemmefronten, og det lykkedes for Sven omkring år 1000 at nedkæmpe og dræbe Olav i et søslag sandsynligvis i Øresund.

Sven fortsatte herefter med mere omfattende krigstog til England. Deltagere fra hele Norden mødte op med skibe og krigere. Vi ved det fra de mange runesten og mønt- og skattefund fra hele Norden.

Flere år i træk udløste krigstogene beskyttelsesbetalinger til de angribende vikinger. Svens magtområde omfattede nu igen Sydnorge og den sydlige del af Skandinavien med kontakter til de slaviske folk nord for Elben og i Østersøområdet. Sven Tveskæg blev støttet af svenskekongen Olof Skötkonung (- han betalte sandsynligvis tribut til Sven). Sven var blandt andet selv gift med en polsk prinsesse og sikrede som sin far dermed forbindelsen til Østersøens sydlige kyster.

Gentagne gange lykkedes det for vikingeflåderne under Sven Tveskæg at udpresse mægtige sølvbetalinger ("danegæld"). På trods af, at én af de uafhængige vikingeledere Thorkel Høje i 1012 for betaling tilsluttede sig den engelske kong Æthelred, indledte Sven i 1013 det afgørende angreb på det, der var tilbage af engelsk modstand.

Æthelred flygtede til Normandiet og overlod reelt riget til erobrerne og Sven Tveskæg. Og Thorkel Høje skiftede atter side og endte senere med at blive en af efterfølgeren Knud den Stores betroede jarler.

Der var i slutningen af 900-tallet og ind i 1000-tallet mange typer kontakter mellem England og de landområder, som Sven Tveskæg herskede over.

Bisper og missionærer kom til både Danmark og Norge fra England og en række af de samfundsmæssige funktioner som handel og omsætning indebar, blev kopieret fra England. Det var således engelske møntmestre, der udviklede møntsystemet og ledede arbejdet i møntværkstederne. På samme måde blev en lang række af de kirkelige udtryk og begreber fra den angelsaksiske kirke hentet til Danmark med de engelske bisper, præster og munke.

Selvom Sven Tveskæg døde kun få måneder efter han blev anerkendt som Englands konge, lykkedes det efter nogle få års borgerkrig for hans søn Knud at blive enekonge i England 1017.

Sven Tveskæg blev muligvis begravet i Trinitatis kirken i Lund. Lunds tidligste bydannelse er fra 990'erne (grundlagt af Sven Tveskæg) med indvandrere fra England og med en trækirke, der havde et gravkammer, der minder om Jellings ældste kirkes.

Med broderen kong Haralds død i Danmark 1018 blev Knud den Store dermed for en tid eneheriker i hele Nordsø-området.

Nordsøimperiet - Knud den Store – kristen europæisk hersker

Knud overtog et velfungerende administrativt system i England og delte straks landet op i områder, der svarede til de gamle kongedømmer. I hvert område indsatte han en jarl som leder og slog sig selv ned i Winchester - hovedbyen i Wessex.

I både Danmark og Norge havde han også indsat jarler, der styrede på hans vegne. Han opretholdt en stærk hærstyrke omkring sig, men sendte straks den store vikingeflåde hjem med den største udbetaling af "danegæld", der endnu var set (72.000 pund sølv).

Knud fastholdt sin egen magt gennem personlige kontakter og placerede de mange vikingeledere på de mange embeder, der var direkte knyttet til den angelsaksiske kongemagt.

Han giftede sig med den seneste angelsaksiske kong Æthelreds dronning

(Emma) og sikrede sig på denne måde legitimitet.

Som andre angelsaksiske konger drog Knud på pilgrimsrejse til Rom. Det skete i 1027, og han var her med til Konrad den Andens kejserkroning. Han sikrede sig både aftaler med den tysk-romerske kejser om alliance gennem giftermål og med paven om de engelske og nordiske kirkeforhold.

Knud den Store var en af Vesteuropas betydende fyrster og han opholdt sig mest i England, hvorfra han styrede sine lande.

Men det var ikke uden problemer for Knud at opretholde et så omfattende rige. Selvom Knud den Store havde sin basis i England, var der flere kampe med andre vikingekonger i både Sverige og Norge.

Hans tidligere konkurrent Olav Tryggvesons søn Olav (den Hellige) samarbejdede med den svenske konge Anund Jakob og sandsynligvis med danskeren Ulf Jarl om at udfordre Knuds magt i Skandinavien.

Ulf Jarl var gift med Knuds søster Estrid. Ulf blev myrdet af Knuds folk, men Knud betalte mandebod til sin søster Estrid og lod hende i fred med sine og Ulfs sønner, hvoraf Sven Estridsen senere blev dansk konge (1047).

I 1026 blev Skåne og Sjælland angrebet af Olav, men i slaget ved Helgeå fastholdt Knud med sine styrker fra England magten.

Knuds frille Ælgify, der var datter af en angelsaksisk stormand blev med sønnen Sven senere indsat som hersker i Norge efter at Olav endeligt havde lidt nederlag i slaget ved Stiklestad i 1031.

Det var således kun i få år, at Knud selv havde kontrol med det samlede rige, der da bestod af England, Danmark, Norge og dele af Sverige (sandsynligvis Västergötland).

Ved Knuds død i 1035 var det omfattende rige allerede ved at gå i opløsning.

Ælgify og Sven måtte flygte fra Norge, hvor Magnus den Gode – Olavs søn – nu tilbageerobrede kongemagten. Han overtog senere efter Knud den Stores søn Hardeknuds død 1042 også magten i Danmark. Det blev Ælgifys anden søn med Knud - Harald

Harefod, der blev konge i England støttet af både angelsaksere og danskere.

Først med normannerhertugen Vilhelm Erobreren blev de nordiske-angelsaksiske magthavere i England erstattet af endnu en ny overklasse af frankiske og normanniske riddere. Det skete i 1066 efter slaget ved Hastings.

3. Fra tribut- og plyndringsøkonomi til ressourcebaseret økonomi

Nye vilkår for stormænd og konger

Nordsø-imperiet ophørte med at eksistere efter Knud den Store. På flere måder fik Knuds imperieherredømme betydning for samfundsforholdene i Norden.

For det første hindrede Knuds magt i en kort periode, at andre kunne gennemføre større vikingetog og udplyndring mellem nabolandene – og imperiefreden sikrede handelen.

Det engelske kongedømmes kontrol med land og skatteudskrivning og udpegning af mandskab til hær og flåde var elementer, der også spredte sig til det dansk-norske område, hvor kongemagten derved fik nye muligheder og ressourcer.

Det ændrede langsomt samfundets måde at fungere på. Hvor plyndring, tributbetaling og gavegivning tidligere var de grundlæggende elementer i den måde det samfundsmæssige overskud blev fordelt på regionalt mellem stormandsslægterne og kongeslægten, kom der nu helt nye samfundsmæssige sammenhænge til.

Plyndringsøkonomien afløses af ejendomsret og beskatning

Kongemagten fik øgede indre ressourcer ved beskatning af handel og omsætning, ved omfattende jordejendom og ved rettighederne til leding og møntslagning og ved betalingen af bøder fra indbyggerne, når de overtrådte landets love.

Stormandsslægternes ressourcer var stadig afhængige af alliancemønstre med andre

stormandsfamilier, men nu fik det også betydning at have del i kongemagtens ressourcer. Derfor fik transithandel og jordejendom med kontrol over produktion og folk efterhånden en større betydning end de midler, der kom ind fra plyndringer, slavefangst og vikingetog.

Kongemagtens ressourcer i form af jord og indtægter var dermed blevet et fast omdrejningspunkt for videreudviklingen af en mere ejendomsbaseret samfundsorden.

Den gamle plyndringsøkonomi var ved at blive afløst af en ejendomsretlig fastlagt overskudsfordeling.

Kongen og stormandsslægterne havde behov for sikkerhed for deres ejendomsret til jorden. Det var jorden (og de tilknyttede bønder), der gav ressourcer til stormandsslægterne i kraft af produktion af produkter, der både kunne sælges og forbruges, og i kraft af de folk man kunne bespise og holde sammen om produktionen.

Nok kunne stormandsslægterne og deres hirdfølger stadig hærge og plyndre udenfor riget – men det var ikke mere muligt uden store konsekvenser at øge sin rigdom og magt ved plyndringer indenlands. Omfattende jordejendom, mere effektiv produktion, større kontrol med egne ejendomme og undergivne var den ny vej til øgede ressourcer og flere udrustede krigere og skibe - og dermed til mere magt i middelaldersamfundet.

Vikingetog mod øst

1000-tallets vikingetog gik derfor atter nu mere mod øst. Nu standsede Nordsø-imperiet større plyndringstog mod vest og siden begyndte de mere fastetablerede kongeriger i Skandinavien også at kunne afvise plyndrende vikingeflåder.

Det betød, at der kom gang i strømmen af handlende og arbejdsløse vikinger, der gennem de russiske floder nåede frem til kejserens væringearde i Byzans.

Kiev-riget, der oprindeligt var oprettet af vikinger, havde omkring år 1000 en mere reguleret fyrstemagt, der forbandt Østersøområdet (fra Novgorod til Kiev) med

Sortehavet, og hvor også de skandinaviske kongefamilier havde alliancer gennem giftermål.

For udviklingen i Østersøen med transithandel fra vest til øst over Gotland til Novgorod og videre til Kiev og Sortehavet fik denne kontakt stor betydning.

Varige spor?

Vikingetiden gav dermed varige spor i de skandinaviske samfunds opbygning.

Kongemagtens centrale rolle og de mange stormandsslægters opslutning bag kongen (og kongemagten) blev nu en forudsætning for udøvelse af magt og sikring af magt gennem ejendomsret.

Det betød at stormandsslægterne måtte alliere sig med kongeslægten repræsentanter for at få del i den magt, der også kunne sikre deres egne jordejendomme og produktive ressourcer, - og dermed sikre freden i perioder.

Men selvom Nordsø-imperiet opløstes med Knud den Stores død, var der stadig omfattende kontakter mellem Nordsø-landene. I en årrække frem prøvede forskellige dansk-norske konger: - Magnus den Gode, Sven Estridsen, Knud den Hellige og Harald Hårderåde at genskabe Nordsø-imperiet.

Efterkommere fra Knud den Stores hustruer Ælgify og Emma med baggrund i den angelsaksiske kongeslægt havde kongemagten i England indtil 1066.

Den norske kong Harald Hårderåde angreb i 1066 den angelsaksiske konge i Nordøstengland omkring York, men Harald blev nedkæmpet af den angelsaksiske hær og faldt ved Stamford Bridge. Få uger efter gik normannerhertugen Vilhelm Erobreren i land på sydkysten og den engelske konge måtte skynde sig til Sydengland og optog med en lokalt samlet hær kampen med invasionshæren fra Normandiet. Den angelsaksiske hær led nederlag ved Hastings, og den angelsaksiske konge blev dræbt under slaget.

Vilhelm indsatte derefter sine normanniske riddere som den ny overklasse og blev konge af England. Han måtte opleve flere oprør fra både vikingefterkommerne og de angelsaksiske fyrster – og både Sven Estridsen og hans søn Knud den Hellige var i tæt kontakt med denne opposition, men det lykkedes ikke for dem at fjerne Vilhelm og genskabe Nordsøimperiet. Begge samlede store flådestyrker i Danmark og Svends flåde var i Northumbria i nærheden af York, men blev tvunget- og købt væk af Vilhelms styrker. I 1085 prøvede Knud den Hellige at samle en virkelig stor angrebsflåde, men sandsynligvis under trusler sydfra fra kejseren opgav han sit forehavende efter at flåden havde ligget over i Limfjorden hele sommeren. Et oprør udbrød

året efter, hvorunder Knud blev dræbt i Odense.

Med Sven Estridsen og hans søn Knud afsluttedes forsøgene på at kontrollere Nordsøens begge bredder. I både Sverige, Norge og Danmark var der nu etablerede høvdinge- og kongeslægter, der kontrollerede samfundene og som prøvede at fastholde fred - i perioder også med naborigerne. Men det var karakteristisk, at der stadig i Østersøområdet var mange områder især i Baltikum og i det slaviske område i det nuværende Nordtyskland og i Polen, der i perioder blev udplyndret af naboømrådernes vikingeflåder og senere blev afløst af bevæbnede korsfarere. Det betød at slavehandel, slaveri og plyndringsøkonomi fortsatte i hele det nordiske område langt ind i middelalderen.

C-D. Fra vikingeimperium til kongedømmer i Norden 700-1300.

UDVIKLING (Diakron forklaring) – hvad forandres? Gå fra venstre mod højre
SAMMENHÆNG (Synkron forklaring) - hvordan hænger et samfund sammen? Gå nedad i søjlen

C. 700-1050 Tribut- og plyndringssamfund

1. Dyrkningsstruktur

Landsbyer flytter rundt indenfor et område.

Fastliggende landsbyer (fra o. 1000) består af:

- Storgårde/brydegårde der omfatter:
- Mindre gårde (evt. med frie landboer)
- Huse (med gårdsæder)

Dyrkningsformer er afhængige af lokale forhold:

- *Udmark-indmark* (indmarken dyrkes - udmarken bruges til græsning/træfældning mv.)
- *Tovangsbrug* (korn-græs) og overdrev
- *Alsædebrug* (marker i perioder ligger brak)

Teknologi: Ard – kan kun pløje de lettere jorde.

Markstørrelser bliver firkantede og små.

2. Handel og skibsfart

Købmænd og stormænd organiserer transithandel, bytte sker på handelspladser (Hedeby, Ribe, Kaupang, Birka), der udvides med flere bydannelser i 900- og 1000-tallet (Århus, Viborg, Odense, Roskilde, Lund, Sigtuna).

Teknologi: lette sejlskibe: vikingeskibet med flere typer: *knarr* er oceangående lastfartøj, *snekke* og *langskib* er til kriger transport og søkrig, der er mindre lastskibe til Østersø og lokal transport.

3. Klasser

- *Konge/kongeslægter* med alliancefamilier
- *Jorddrotter/høvdingeklaner/storgårdsfamilier*
- *Bryder* (bestyrer storgård, knyttet til herskerfamilierne)
- Bønder (frie) – *landboer* (knyttet til storgårdene)
- *Gårdsæder* (har en bolig, knyttet til storgårdene)
- *Huskarle og trælle* (slaver) især knyttet til storgårdene, trællene hentes ved plyndringstog eller køb.

4. Magtudøvelse

Konge- og stormandsfamilier med hird – gave og tributbetaling, kontrol med byer, bisper og kirker. *Slægtsalliancer* danner magtgrundlaget for både områdekontrol og ekspansion. Alliancegrupper og kongens alliancepartnere kan samle *vikingeskibsflåder til plyndring og koloniseringstogter* – de rettes mod både Vesteuropa og Østersøområdet.

Landsting (regionale afgørelser af stridigheder mellem de største slægtskabsgrupper og kongeslægten)

Ting (lokale afgørelser af stridigheder mellem slægter)

5. Bevidsthedsformer

Slægtsfølelse

Høvdinge- og krigerideologi (Asa-tro til ca. 1050)

Kristendom (romersk-katolsk) som sejrreligion fra ca. 950 for kongefamilien og høvdingeklassen.

D. 1050-1300 Ejendomsbaseret magt

1. Dyrkningsstruktur

Fastliggende landsbyer med eller uden kirke

Torper anlægges i skovrige egne. Landsbyen består af:

- Storgårde/brydegårde, der omfatter:
- Mindre gårde (evt. med frie landboer)
- Huse (med gårdsæder)

Mange *dyrkningsformer*, hjælplov på de tungere jorde medfører 3-vangsbrug især i landsdele, hvor landsbyerne ligger tæt.

Trevangsbrug (Rug og bygmark – græsmark ligger brak – fællesskab om dyrkning og brug af fælles overdrev med nærliggende landsbyer)

Teknologi: Ard – suppleres med hjælplov fra 1100/1200 på de tunge lerjorde. Hjulploven giver særlig markopdeling (lange strimler m. afvanding) og kræver fællesskab om pløjningen.

Rustning og ridder til hest bliver vigtig.

2. Handel og skibsfart

Omfattende varehandel på handelspladser (Skånemarkedet) og i købstæder (efter 1150).

Købmænd organiseres i gilder (Knudsgilder, Gotlandsgilder, hanseatere) og håndværkere i lav. Kongen (bispen) slår tidsbegrænset monopolmønt.

Teknologi: vikingeskibet bliver større og erstattes (o. 1200) af koggen med større, lukket lastrum.

3. Klasser

- *Konge/kongeslægter* – en fast institution, kongevald
- *Jorddrotter/høvdingeklaner/storgårdsfamilier* med tilknyttede – bliver til adel (riddere fra 1150)
- Bønder (frie) – *landboer* (knyttet til storgårdene)
- *Gårdsæder* (har en bolig, knyttet til storgårdene)
- *Trælle* (slaver) forsvinder o. 1200-1350 især fordi plyndringsøkonomien ophører.

4. Magtudøvelse

Feudale magtforhold hvor jordejendommen er knyttet til herre-tjener-forhold.

Konge med embedsmænd (marsk, drost, kansler), skattesystem, leding, kontrol af byer, borge, kirken *Stormandsfamilier* med hird – kontrol med lokal kirke evt. bisp. Slægtsalliancer danner magtgrundlaget for både kongemagt og stormandskontrol.

Lands- og herredsting (afgør stridigheder mellem stormandsfamilier og kongeslægten)

Købstæder med privilegier på handel og omsætning, Kongelig foged.

5. Bevidsthedsformer

Slægtsfølelse

Konge- og krigerideologi

Kristendom udbredt, Romerkirken har egen organisation – ærkebisp (1104), bisper, præster, sogne, tiende